

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra pedagogiky

Diplomová práce

Noemi Roupcová

Sociálně pedagogické intervence podporující integraci

nezletilých uprchlíků bez doprovodu v SRN

Social pedagogical interventions supporting integration of unaccompanied
minor refugees in Germany

Praha 2023

Vedoucí práce: PaedDr. Eva Valášková Vincejová, Ph.D.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval/a samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 12. července 2023

Noemi Roupcová

Poděkování

Paní PaedDr. Evě Valáškové Vincejové, Ph.D. děkuji za odborné vedení této diplomové práce.

Za pomoc a podporu děkuji Rebecce Natalii Kellner a Karlu Urbanovi.

Klíčová slova (česky)

migrace, uprchlík, nezletilý uprchlík bez doprovodu, sociálně pedagogické intervence, integrace

Klíčová slova (anglicky):

migration, refugees, unaccompanied minor refugees, social-pedagogical interventions, integration

Abstrakt (česky)

Práce se zabývá sociálně pedagogickými intervencemi poskytovanými nezletilým uprchlíkům bez doprovodu v SRN. Popisuje situaci nezletilých uprchlíků bez doprovodu, kteří přicházejí do středisek akutní péče, či do pobytových zařízení pro mládež a vyrovnávají se s realitou života v nové zemi. Poskytované sociálně pedagogické intervence lze rozdělit do 3 hlavních skupin. Efektivita těchto intervencí z hlediska podpory integrace uprchlíků do majoritní společnosti byla zkoumána na skupině 23 osob – nezletilých uprchlíků bez doprovodu. Ti hodnotili jednotlivé poskytované intervence v rámci individuálních polostrukturovaných rozhovorů, které se uskutečnily v letech 2020 - 2022. Práce je koncipována teoreticko-empiricky. V teoretické první části práce jsou prezentovány a vysvětleny základní pojmy z oblasti migrace a sociální pedagogiky, blíže jsou popsány 3 oblasti poskytovaných sociálně pedagogických intervencí. Ve výzkumné části práce je definována výzkumná otázka představen design a metodologie a metoda výzkumu založená na interpretativní fenomenologické analýze. V závěru práce jsou pak definovány možné další výzkumné směry v této oblasti.

Abstract (in English):

The thesis deals with socio-pedagogical interventions provided to unaccompanied minor refugees in Germany. It describes the situation of unaccompanied minor refugees who come to acute care centres or residential facilities for youth and come to terms with the reality of life in a new country. The provided socio-pedagogical interventions can be divided into 3 main groups. The effectiveness of these interventions in terms of supporting the integration of refugees into mainstream society was examined on a group of 23 persons - unaccompanied minor refugees. They evaluated the individual interventions provided within the framework of individual semi-structured interviews that took place in 2020 - 2022. The work is conceptualized theoretically and empirically. In the theoretical first part of the work, basic concepts from the field of migration and social pedagogy are presented and explained, and 3 areas of social pedagogic interventions provided are discussed in more detail. In the research part of the work, the research question is defined, the design and methodology are presented, and the research method based on interpretive phenomenological analysis is presented. At the end of the work, possible further research directions in this area are defined.

OBSAH

1	ÚVOD.....	9
2	VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ	12
2.1	MIGRACE A UPRCHLICTVÍ	12
2.1.1	<i>Nezletilý uprchlík bez doprovodu</i>	13
2.2	PRÁVO NA AZYL	14
2.3	INTEGRACE	16
2.4	SOCIÁLNĚ PEDAGOGICKÉ INTERVENCE	19
3	SOCIÁLNĚ PEDAGOGICKÉ INTERVENCE POSKYTOVANÉ NEZLETILÝM UPRCHLÍKŮM BEZ DOPROVODU	23
3.1	SATURACE ZÁKLADNÍCH ŽIVOTNÍCH POTŘEB, PŘÍMÁ PÉČE A BUDOVÁNÍ VZTAHŮ.....	24
3.2	VZDĚLÁVÁNÍ A JAZYKOVÁ VÝUKA	28
3.3	POMOC A PODPORA PŘI ZVLÁDÁNÍ TRAUMATU	31
3.3.1	<i>Trauma</i>	31
3.3.2	<i>Sociálně-pedagogické intervence při zvládnutí traumatu</i>	34
3.4	SHRNUTÍ.....	37
4	HODNOCENÍ EFEKTIVITY SOCIÁLNĚPEDAGOGICKÝCH INTERVENČÍ POSKYTOVANÝCH NEZLETILÝM UPRCHLÍKŮM BEZ DOPROVODU	38
4.1	METODOLOGIE VÝZKUMU	38
4.2	VÝZKUMNÝ PROBLÉM, VÝZKUMNÁ OTÁZKA	40
4.3	METODA VÝZKUMU	41
4.3.1	<i>Metody sběru dat</i>	42
4.4	DESIGN VÝZKUMU	43
4.4.1	<i>Etická hlediska výzkumu</i>	44
4.5	VÝZKUMNÝ SOUBOR	45
4.6	ANALÝZA VÝZKUMNÝCH DAT	49
4.6.1	<i>Reflexe zkušeností s tématem</i>	50
4.6.2	<i>Čtení a opakované čtení</i>	50
4.6.3	<i>Poznámky a komentáře</i>	51
4.6.4	<i>Hledání souvislostí napříč tématy</i>	52

4.6.5	<i>Hledání vzorců napříč případy</i>	53
4.6.6	<i>Interpretace výsledků výzkumu</i>	55
4.7	SHRnutí VÝSLEDKŮ VÝZKUMU – ZODPOVĚZENÍ VÝZKUMNÉ OTÁZKY	65
5	ZÁVĚR.....	68
6	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:	70
7	SEZNAM OBRÁZKŮ:.....	75
8	SEZNAM ZKRATEK:	76
	PŘÍLOHA 1.....	I
	PŘÍLOHA 2.....	II

Předmluva

O situaci nezletilých uprchlíků bez doprovodu jsem se začala zajímat v důsledku významného nárůstu počtu osob, které rozhodly hledat azyl na území Schengenského prostoru v roce 2015. Tehdy mne a mé kolegy, pracující v soukromé vzdělávací instituci v Bavorsku, oslovil regionální úřad s žádostí, zda bychom mohli dočasně zajistit provoz střediska aktuní dočasné péče o nezletilé uprchlíky bez doprovodu, kteří byli v té době denně zadržováni policií jak na německo - rakouské hranici, tak i na území Svobodného státu Bavorsko. Středisko vzniklo v září 2015, jeho kapacita byla původně 28 míst a později byla rozšířena až na 42 osob. Středisko bylo původně zřízeno na přechodnou dobu 6 měsíců, fungovalo však v této podobě až do konce roku 2017. Poté bylo přeměněno nejprve na pobytové zařízení pro mladé dospělé se sociálně pedagogickou podporou a nakonec na poradenské a integrační centrum, které se však nezaměřuje již jen na mladistvé uprchlíky bez doprovodu, ale poskytuje integrační a migrační poradenství všem osobám, které tuto službu vyhledají. Jedna se o nízkoprahovou službu, která je k dispozici i anonymně. Centrum funguje nepřetržitě až do dnešních dnů.

Právě možnost sledovat zblízka osudy nezletilých uprchlíků bez doprovodu, jejich každodenní starosti, problémy, možnost sdílet s nimi jejich úspěchy i nezdary v novém domově, vedla k myšlence dokumentovat detailněji toto období nejen ve formě povinné pedagogické, lékařské a sociálně - právní dokumentace a integračních plánů, ale i prostřednictvím fotografií, videozáznamů a autentických nahrávek rozhovorů. Tyto materiály nejsou samozřejmě součástí výzkumné části práce, neboť byly pořízeny bez předchozího informovaného souhlasu zúčastněných osob, ale jako celek byly zásadní insiprací pro formulaci výzkumné otázky a design celého výzkumu.

Výzkumným problémem řešeným v této práci je otázka, jaký dopad mají sociálně pedagogické intervence poskytované nezletilým uprchlíkům bez doprovodu na jejich intergaci v cílové zemi. Původním záměrem práce bylo vyhodnotit efektivitu jednotlivých poskytovaných sociálně-pedagogických intervencí jak z pohledu klientů – nezletilých uprchlíků bez doprovodu, tak i z pohledu profesionálů – poskytovatelů sociálně pedagogických intervencí. Tento záměr se v průběhu zpracování výsledů výzkumu ukázal jako příliš rozsáhlý a přesahující možnosti diplomové práce. Proto jsou v rámci této práce prezentovány pouze výstupy z výzkumu realizovaného na skupině respondentů z řad nezletilých uprchlíků bez doprovodu.

Vzhledem k tomu, že práce se věnuje situaci ve Spolkové republice Německo, je významná část relevantní prostudované literatury právě z tohoto geografického a jazykového prostoru. Pokud není v textu uvedeno jinak, byly dotazníky, rozhovory a nahrávky realizovány v německém jazyce a do češtiny přeloženy autorkou. Pokud byl využit tlumočnick z a do jiného jazyka, je tato skutečnost explicitně uvedena.

*Der Paß ist der edelste Teil von einem Menschen.
Er kommt auch nicht auf so einfache Weise zustand wie ein Mensch. Ein Mensch kann überall
zustandkommen, auf die leichtsinnigste Art und ohne gescheiten Grund, aber ein Paß niemals.
Dafür wird er auch anerkannt, wenn er gut ist, während ein Mensch noch so gut sein kann und doch
nicht anerkannt wird.*

Bertolt Brecht: Flüchtlingsgespräche

*Cestovní pas je nejušlechtilejší částí lidské bytosti.
On také nevzniká tak jednoduchým způsobem jako člověk. Člověk může vzniknout, nejfrivolnějším
způsobem a bez jakéhokoli důvodu, ale pas nikdy ne.
Pas je také uznáván, pokud je dobrý, zatímco člověk může být také dobrý, a přesto nebýt uznáván.*

Bertolt Brecht: Uprchlické hovory

1 Úvod

Problematika migrace ze třetích zemí na území Evropské unie potažmo do Schengenského prostoru je od roku 2015, kdy do Evropy začaly přicházet stovky uprchlíků denně, stále aktuálnější. Lze konstatovat, že migrační tok prakticky neustal a jen v určitých vlnách osciluje. Z dat poskytnutých poradenským a integračním centrem ve Weidenu, které poskytuje podporu osobám s migračním pozadím při jejich integraci do majoritní společnosti lze sledovat, jak se lokální konflikty v Africe či Asii během několika málo týdnů projeví ve složení osob hledajících v centru podporu a pomoc. Každý z těchto lidí je jiný, má za sebou jiné zkušenosti, prožil jiná traumata a má také různé, a někdy i velice zkreslené, představy o tom, jaká budoucnost jej v Evropě čeká.

Od roku 2015 s určitou pauzou v letech 2020 – 2022, která byla způsobena pandemií onemocnění COVID- 19, přicházejí ve zvýšené míře na území Schengenského prostoru také nezletilí uprchlíci bez doprovodu, kteří se, po překročení hranic, stávají uživateli různých druhů sociálně pedagogických intervencí. Poskytování těchto intervencí je řešeno metodickými pokyny jednotlivých institucí, které se na péči o tyto osoby podílejí a je realizováno jak jejich odbornými zaměstnanci, tak i osobami z řad dobrovolníků a pracovníků NNO. Do roku 2019 se jednalo se o různé druhy sociálně pedagogických intervencí, jejichž poskytnutí bylo na uvážení jednotlivých odborníků a také prostorových a časových možností poskytovatelů. Nešlo tedy o ucelený systém intervencí dle přesných pravidel. To ostatně nebylo, s ohledem na vysoký počet příchozích osob, ani technicky

možné. Vzhledem k tomu, že v současné době již lze hodnotit míru začlenění jednotlivých uživatelů intervencí, poskytnutých v letech 2015 -2017 do majoritní společnosti, probíhají hodnocení těchto intervencí právě z hlediska jejich vlivu na úspěšnost integrace uživatelů.

Aby bylo možné stanovit přínosnost jednotlivých poskytnutých sociálně pedagogických intervencí pro integraci konkrétního jedince, je nejprve nutné specifikovat, co lze považovat za znaky úspěšně probíhající integrace. Vztaheno ke kritériím stanoveným integračním programem, který byl vytvořen na základě akčního plánu integrace migrantů ze třetích zemí Evropskou komisí¹, mimo jiné jako reakce na migrační vlnu v letech 2015 – 2017, je indikátorem úspěšného začlenění jedince do společnosti jeho schopnost aktivně se zapojit do vzdělávacího systému a následně nalézt odpovídající pracovní uplatnění. Integrace jedince tedy probíhá v souladu s těmito kritérii úspěšně, pokud je zapojen do vzdělávacího systému či integrován na primární trh práce². Vzhledem k tomu, že právě kritérium realizace jedince v oblasti vzdělávání limituje u mladého člověka výrazným způsobem další možnosti rozvoje společenského uplatnění, bylo toto kritérium zvoleno jako určující při hodnocení úspěšnosti integračního procesu jedince.

Toto objektivní hledisko je však jen jedním z možných pohledů na úspěšnou integraci. Začlenění jedince do majoritní společnosti ve smyslu jeho participace na většinově převažujícím způsobu života a vnějším sdílení hodnot, nemusí nutně znamenat, že se konkrétní jedinec cítí skutečně integrován, tedy začleněn, v nejširším významu tohoto slova. Najít subjektivní odpověď na otázku, co konkrétně pro daného jedince znamená integrace, a jak se skutečně subjektivně cítí ve vztahu k majoritní společnosti, je základním předpokladem pro vyhodnocení úspěšnosti integračních aktivit u konkrétní osoby.

V neposlední řadě je nutné zdůraznit, že při hodnocení významu poskytnutých sociálně pedagogických intervencí je nevyhnutelné porozumět hlubším souvislostem a procesům, které závisí na podmínkách regionů, dostupnosti práce, spektru pracovních a vzdělávacích možností, kulturním zkušenostem jednotlivých uživatelů a samozřejmě i na jejich osobnosti. Proces integrace je třeba vnímat jako proces postavený na interakci

¹ Stručný přehled na https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/background-information/docs/20160607/factsheet_action_plan_integration_third-country_nationals_en.pdf

²Nelze samozřejmě pominout i jiné pohledy na integrační proces, které zohledňují další důležité roviny integrace jako např. sociální začlenění, participaci na politickém životě, či filozofický přístup k aspektům integrace jedince v rámci holistického pojetí.

a vztahu v rámci daných konkrétních podmínek, na jakési momentální konstelaci, která limituje i možnosti a způsoby sociální práce v daném místě a čase a vede k neustálému hledání jedinečných možností práce s klientem.

2 Vymezení základních pojmů

Tato kapitola je věnována vymezení základních pojmů z oblasti migrace. V běžné komunikaci některé pojmy splývají, nebo jsou používány záměnně. Proto je důležité obsah těchto pojmů pro účely této diplomové práce vymežit, tak aby nedocházelo k nejasnostem, které by mohly negativně ovlivnit porozumění výstupům výzkumu.

Dále jsou zmíněny také základní legislativní normy a stručně, s ohledem na zkoumanou problematiku, vysvětlen jejich obsah. Přestože se práce nezabývá právními aspekty migrace, je důležité zmínit alespoň základní principy mezinárodního práva, které jsou v této oblasti uplatňovány.

2.1 Migrace a uprchlictví

Migrace je fenomén, který provází lidstvo od nepaměti. Ať již je příčinou přirozená touha člověka po lepším životě, nebo únik ze život ohrožující situace, jedná se o zásadní rozhodnutí, které s sebou nese závažné důsledky pro jedince i celou jeho rodinu. Statisticky viděno, každý osmý obyvatel planety je migrantem (1). Přesto neexistuje univerzální a jednotně užívaná definice migrace a migranta. Migraci je možné zjednodušeně definovat jako přesun osoby z jednoho místa na druhé, resp. tak, jak uvádí Odbor Organizace spojených národů pro ekonomické a sociální otázky, je migrantem každý člověk, který změnil zemi svého pobytu. Dále pak dle definice z téhož zdroje lze migraci dělit na krátkodobou, tedy pokud osoba zůstává mimo zemi svého pobytu po dobu delší než 3 měsíce, ale kratší než 1 rok, a dlouhodobou, kdy osoba zůstává mimo zemi svého původního pobytu déle než jeden rok, přičemž horní hranice není nijak časově omezena. Pro účely této práce se pojmem migrace rozumí migrace přeshraniční a dlouhodobá a migrantem v tomto pojetí je tedy osoba, která opustila zemi svého původu či bydliště a pobývá, či hodlá pobývat v jiném státě po dobu delší než jeden rok. Je důležité zmínit, že se tato práce nezabývá právním postavením migranta v cílové zemi ani otázkou legality či nelegality migračního procesu.

Specifickou formou migrace je uprchlictví. Dle Úřadu vysokého komisaře Organizace spojených národů pro uprchlíky (dále jen UNHCR) překonal v roce 2022

celosvětový počet uprchlíků hranici 100 milionů osob. Do této skupiny jsou však zahrnuti i vnitřně vysídlení uprchlíci, kteří nepřekročili státní hranice své domovské země.

V roce 1948 bylo v článku 14 Všeobecné deklarace lidských práv stanoveno právo na vyhledání a požívání azylu. Pojem azylu však definuje až o 3 roky později Úmluva o právním postavení uprchlíků z roku 1951 (známá také jako Ženevská úmluva nebo Ženevská konvence) (2) a dále pak Protokol z roku 1967 a další související právní předpisy, přičemž UNHCR je orgánem, která byl ustanoven jako orgán dohledu nad dodržováním této Úmluvy. Tato Úmluva definuje ve svém bode 1 uprchlíka jako osobu, která „*se z důvodu odůvodněných obav z pronásledování kvůli své rase, náboženskému vyznání, národnosti, příslušnosti k určité sociální skupině nebo kvůli svým politickým názorům zdržuje mimo území země, jejímž je státním občanem a kvůli některé z výše uvedených obav nemůže nebo nechce využít ochranu země svého původu.*“ Mimo to Úmluva také obsahuje ve svém článku 33 zásadu nenavrácení. Chrání tak před vyhoštěním do země, v níž vyhoštěnému hrozí pronásledování. Právě tato zásada je základem současné ochrany uprchlíků v rámci mezinárodního práva.

2.1.1 Nezletilý uprchlík bez doprovodu

Specifickou skupinu uprchlíků tvoří „nezletilí uprchlíci bez doprovodu“. Tento pojem, který byl vytvořen na základě potřeby exaktně definovat určitou skupinu osob se specifickými potřebami, je především pojmem právním a v odborné literatuře často zkracovaným písmeny UMR – unaccompanied minor refugee, v SRN se pak užívá zkratka UMF (3 S. 12). Jeho obsahem jsou základní definiční skutečnosti, jedná se tedy o osoby mladší 18 let, které nemají doprovod svého zákonného zástupce. Pojem pak v právním smyslu definuje Směrnice Evropského Parlamentu a Rady č. 2011/95/EU ze dne 13.12.2011 v článku 2. Toto ustanovení pak přebírá i Dublinská konvence III z roku 2013. Za nezletilou se považuje osoba, která dosud nedosáhla věku 18 let.

Protože, jak již bylo popsáno výše, není účelem této práce zabývat se právním statutem osob, je zde pominuto, že uprchlíkem v právním smyslu se osoba skutečně stává až priznáním statusu uprchlíka, tedy po skončení azylového řízení. Na tomto místě je nutné konstatovat, že azylové řízení je zaležitostí, která obvykle trvá řadu měsíců (4) a v případě přezkumu azylového řízení soudem, i několik let. To je také důvodem, proč většina

nezletilých uprchlíků bez doprovodu získá právní status uprchlíka obvykle až po dosažení zletilosti.

2.2 Právo na azyl

Základním právním dokumentem Evropské unie ve věci přijímání uprchlíků je Směrnice Rady Evropské unie 2013/32/EU ze dne 26. června 2013 o společných postupech pro přiznávání nebo odebrání mezinárodní ochrany. Tato směrnice stanovuje společné postupy pro přijímání žádostí o mezinárodní ochranu a zajišťuje, že všichni žadatelé mají nárok na přezkoumání své žádosti a jsou ochráněni proti násilí, pronásledování a diskriminaci. Směrnice také stanovuje minimální standardy pro podmínky přijímání žádostí o azyl a umožňuje žadatelům o azyl vstoupit na území EU a podat žádost o mezinárodní ochranu.

V této směrnici je také zakotvena povinnost členských států poskytovat informace a poradenství pro žadatele o azyl, umožňovat jim právní zastoupení a zajistit, aby byla jejich lidská práva respektována. Směrnice také stanoví společné standardy pro posuzování žádostí o mezinárodní ochranu a určuje, jaká opatření mají být přijata v případě zamítnutí žádosti.

V posledních letech se však uplatňování této směrnice setkává se stoupající kritikou, protože některé členské státy EU nedodržují stanovené postupy a omezují práva a svobody uprchlíků a žadatelů o azyl. Omezení práv a svobod uprchlíků a žadatelů o azyl se vyskytuje v různé míře. Nelze však jednoznačně a přesně uvést, kolik členských států EU a v jakém konkrétním rozsahu, omezuje práva a svobody uprchlíků a žadatelů o azyl, protože situace se liší v závislosti na mnoha faktorech, jako jsou legislativní opatření, politická situace či postoj veřejnosti. Řada nevládních neziskových organizací (dále jen NNO) také kritizuje způsob, jakým je s uprchlíky a žadateli o azyl zacházeno v některých zemích EU. Terčem kritiky jsou také nehumánní podmínky panující v uprchlických táborech a nucené deportace do tak zvaných „bezpečných zemí“³.

³ Podle zákona o azylu se bezpečnou třetí zemí rozumí stát jiný než stát, jehož je cizinec státním občanem (v případě osoby bez státního občanství stát posledního trvalého bydliště), ve kterém cizinec pobýval před vstupem na území a vytvořil si tam vazby, a do kterého se může tento cizinec vrátit a požádat o udělení postavení uprchlíka podle mezinárodní smlouvy, aniž by byl vystaven pronásledování, mučení, nelidskému

Pokud chtějí potenciální žadatelé o azyl vstoupit na území Evropské unie a požádat o mezinárodní ochranu, musí postupovat v souladu s platnými zákony a předpisy EU o azylu a migračních záležitostech. Konkrétně musí žadatelé o azyl nejprve dorazit na území EU a podat žádost o mezinárodní ochranu na příslušné úřadovně, nejčastěji na hraničním přechodu nebo v uprchlickém centru. Při příjezdu do EU musí žadatelé o azyl prokázat svou identitu a uvést důvody, proč potřebují mezinárodní ochranu. Bohužel v praxi existují různé překážky, které mohou žadatele o azyl zpomalit nebo jim zcela zabránit v tom, aby se dostali do EU a požádali o mezinárodní ochranu. Může se jednat o temporální uzavření hranic, zpřísnění kontroly na hranicích, nebo překážky v podobě vízového režimu. Tyto překážky jsou zvláště výrazné pro lidi, kteří přecháží před válkou, pronásledováním nebo násilím v jejich domovských zemích, protože právě tyto lidé přecháží často v rychlosti, bez možnosti opatřit si potřebné doklady prokazující nesporně jejich identitu a zejména nejsou schopni dostát podmínkám, které jsou pro legální vstup na území EU stanoveny legislativními normami.

Již sama skutečnost, že případní potenciální žadatelé o azyl nemají ve valné většině žádnou legální možnost dostat se na území Evropské unie, potažmo Schengenského prostoru, a zde v souladu se svým zaručeným právem podat žádost o udělení azylu, vede k situaci, která se v roce 2015 vyhrotila do tzv. migrační krize (5).

Neméně důležitým aspektem azylové politiky EU je také skutečnost, že žadatel o azyl si nemůže sám svobodně zvolit, ve které zemi chce podat svou žádost o udělení azylu. Tuto problematiku upravuje Dublinská úmluva podepsaná roku 1990, která vstoupila v platnost v roce 1997. Od té doby byla několikrát upravena a rozšířena. Tato úmluva je opakovaně kritizována mnoha nevládními organizacemi a žadatelé o azyl za to, že umožňuje některým členským státům odmítnout poskytnutí azylu a vyvolává problémy s přehnanými požadavky na ochranu hranic a posouzení žádostí o azyl (6).

Posledním právním aktem, upravujícím Dublinskou úmluvu, je nařízení Evropské unie č. 604/2013 (také známé jako Dublinské nařízení), které bylo přijato v roce 2013 a začalo platit v roce 2014. To nahradilo předchozí Dublinskou úmluvu a její změny. Nařízení upravuje, jakým způsobem je rozhodováno o odpovědnosti členských států za přijetí a posouzení žádostí o azyl, v případě, že jsou podány na území EU. Výše zmíněné Dublinské nařízení určuje mimo jiné i to, který členský stát je odpovědný za posouzení

nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu. Přichází-li žadatel o udělení mezinárodní ochrany ze státu, který Česká republika považuje za bezpečnou třetí zemi, lze jeho žádost zamítnout jako zjevně nedůvodnou.

žádosti o azyl podané na území Evropské unie. Cílem nařízení je zabránit opakovanému podávání žádostí o azyl a zajistit, aby každý žadatel o azyl měl jasně určený zodpovědný členský stát, který bude posuzovat jeho žádost o azyl. V praxi to však vede k tomu, že žadatel o azyl je nucen podat žádost o azyl v zemi, která není jeho cílovou zemí a v níž nechce žít.

2.3 Integrace

Slovník cizích slov definuje pojem integrace jako sjednocení, začlenění či dokonce splynutí. Budeme-li se zabývat původem tohoto slova detailněji lze dovodit jeho odvození od latinského slova „integratio“ tedy zcelení či „integrare“ zcelovat. Pro účely této práce je však podstatné jeho použití ve významu integrace sociální, popřípadě pracovní či psychologické, jak je obsáhle popsáno Jánem Jesenským (7). Toto pojetí v podstatě koreluje i s, v úvodu této práce zmíněným, integračním plánem vytvořeným Evropskou komisí.

Integraci je také možné chápat jak proces, který slovník Spolkového ministerstva vnitra (8) definuje jako *„dlohodobý proces, jehož cílem je začlenit do společnosti všechny lidi, kteří trvale a legálně žijí v Německu. Cílem státní integrační politiky je poskytnout imigrantům s dlouhodobou perspektivou pobytu stejné možnosti participace v ekonomické, sociální a společenské oblasti, jako místnímu obyvatelstvu. Imigranti mají povinnost naučit se německý jazyk a znát, respektovat a dodržovat Ústavu a zákony. Zároveň musí být přistěhovalcům umožněn rovný přístup k co největšímu počtu oblastí společenského života.“* V předchozím textu stojí zajisté za povšimnutí, že se integrace explicitně vztahuje na osoby legálně žijící v SRN.

Míru úspěšnosti integrace se v SRN snaží sledovat, měřit a vyhodnocovat od roku 2008. Konsorcium soukromých subjektů vytvořilo na politické reprezentaci nezávislé sdružení odborníků – SVR (Sachverständigenrat für Migration und Integration), kteří každoročně vyhodnocují situaci ve společnosti a vydávají o ní souhrnnou zprávu – SVR Integrační barometr (9), zohledňující stanoviska příslušníků majoritní společnosti i osob s migračním pozadím.

Na úrovni EU se první snahy o koordinaci integračních opatření mezi jednotlivými státy EU objevují v roce 2003. V tomto roce proběhla první pracovní setkání pověřených úřadů jednotlivých členských států, které vyústilo v založení Evropské integrační sítě (10). Evropská integrační síť sdružuje všech 27 členských států EU, Island a Norsko a usiluje

o společnou koordinaci, plánování a prosazování integračních opatření. Zabývá se také vzděláváním v oblasti integrace a podporuje vědeckou a výzkumnou činnost na tomto poli. V tomto bodě je však nezbytné zdůraznit, že na rozdíl od azylové a migrační politiky, které jsou již více než 10 let jednotně koordinovány na úrovni EU⁴, je integrační politika zcela v kompetenci jednotlivých členských států a role EU potažmo Evropské integrační sítě je pouze koordinační a metodická. Evropská komise zveřejnila v roce 2018 v rámci své snahy o sjednocení pojmů, sledovaných indikátorů a zejména sdílení příkladů dobré praxe ve spolupráci s Organizací pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (dále jen OECD) publikaci, mapující aktuální stav integračních aktivit a jejich výsledků nejen v zemích EU, ale i v dalších vybraných zemích G20⁵ (11). Aktivity EU v této oblasti nejsou pouze ideové, nýbrž jsou velmi významně podpořeny i finančně⁶. Vedle Evropského sociálního fondu existuje také Evropský azylový, migrační a integrační fond⁷, který dává jednotlivým členským zemím EU možnost prostřednictvím národních implementačních struktur financovat ve svých zemích projekty podporující integraci minorit, migrantů a uprchlíků do majoritní společnosti. Tento fond se zaměřuje na 4 hlavní oblasti, kterými jsou posilování a rozvoj společné evropské azylové politiky, posilování možností legální migrace ze třetích zemí, boj proti nelegální migraci a posilování solidarity mezi členskými zeměmi v oblasti integrace a přijímání uprchlíků.

Předpokladem úspěšné integrace, kterou lze podpořit na úrovni státu, municipalit i jednotlivců, je ochota přijímat nové lidi, respektovat jejich odlišnost a neobávat se jí. Být otevřený a ochotný k poznání druhého bez předsudků. Toto však nepřichází samo a nemůže být dáno z centrální úrovně. Integrace probíhá dnes a denně prostřednictvím běžných denních interakcí. Úlohou státu je vytvářet institucionální podmínky pro realizaci integračních opatření v tom nejširším slova smyslu. Stát tak financuje jazykové a občanské vzdělávání, napomáhá integraci na trh práce prostřednictvím nástrojů a opatření aktivní politiky zaměstnanosti, financuje či spolufinancuje účast na kulturních, společenských a sportovních aktivitách, podporuje poradenské a podpůrné instituce a zejména zajišťuje a garantuje dodržování základních lidských práv a svobod, principů nediskriminace

⁴viz. předchozí kapitola

⁵G20 je skupina hospodářsky nejvyspělejších zemí světa, více na <https://www.g20.org/en/about-g20/>

⁶pro období let 2021 -2027 jde o částku 9,8 miliard EUR

⁷více informací na https://www.eu-migrationsfonds.de/DE/Startseite/startseite_node.html

a rovného zacházení a principů právního státu a tím zajišťuje základní lidskou potřebu bezpečí.

Integrace je primárně vnímána jako začlenění jedince do majoritní společnosti. Je však důležité položit si otázku, jak svou vlastní integraci vnímají samy osoby s migračním pozadím⁸, sami uprchlíci. Co pro ně znamená integrace, jak se pozná, že jsou integrováni, co je vlastně skutečným cílem, který má být v ideálním případě dosažen? Je to opravdová integrace ve smyslu začlenění, nebo jde spíše o koexistenci s majoritní společností. Každý jedinec má o integraci a významu tohoto slova nějakou, v některých případech poměrně vágní, jindy velmi konkrétní představu. Osoby z výzkumné skupiny definovaly integraci například takto:

„Chci tu konečně dostat řidičák. U nás doma jsme řídil auto a tady nemůžu. Až budu mít řidičák, tak budu úplně jako všichni Němci. (12)

„Až se naučím číst všechna písmena a budu je umět i napsat, tak už budu úplně jako všichni ostatní a nebudou se mně pořád ptát odkud jsem a kolik mi je. Každému je divné, jak píšu, ale tyhle značky jsou hodně jiné než normální písmena.“ (13)

„Bylo by dobře, kdyby se tady všichni naučili číst normální písmena, to bych byl jako doma, ale už by to nebylo to Německo a já chci zůstat žít v Německu.“ (14)

„Já až se ožením s moc hezkou německou holkou a budeme mít hodně dětí a doma budeme mluvit jenom německy a na ty hajzly⁹ si už ani nevzpomenu. Ted' mě pořád straší ve snu. (15)“

U této konkrétní výzkumné skupiny je nutno vzít v potaz věk respondentů také velmi intenzivní odbornou pomoc a podporu, kterých se jim bezprostředně po jejich příchodu do SRN dostalo. U všech respondentů byl zřejmý zájem o začlenění se do majoritní společnosti, byť obvykle nedefinují své cíle tak, jak jsou uvedeny v integračním programu Evropské komise¹⁰. Žádný z respondentů nevnímal tuto problematiku jako nepodstatnou, ani neprojevil nezájem nebo neochotu vyvinout snahu, která by k jeho integraci vedla. Integrace

⁸Při posledním sčítání lidu byli jako osoby s migračním pozadím definováni všichni přistěhovalí i nepřistěhovalí cizinci a cizinky, stejně jako všichni Němci a Němky, jejichž alespoň jeden rodič se přistěhoval na dnešní území Spolkové republiky Německo po roce 1955. (61)

⁹V tomto kontextu se jedná o příslušníky radikálního islámského hnutí Talibán, které je od srpna, resp. září 2021 vládnoucí silou v Afghánistánu

¹⁰srov. kap. 2.3 této práce

je pro ně skutečně něčím, oč stojí za to usilovat a vnímají ji jako jeden z cílů, kterého by chtěli dosáhnout.

2.4 Sociálně pedagogické intervence

V českém pojetí je sociální pedagogika na rozdíl od německého prostředí, kde je spíše akcentována její úloha jako vědy patřící do oblasti sociální práce (16), řazena do věd pedagogických (17). V německém prostředí navíc sehrála roli negativní konotace pojmu sociální práce ve spojení s jeho zneužíváním v období druhé světové války. Proto se v tamním prostředí vžilo používání pojmu sociální pedagogika jako synonyma pro sociální práci, a to i pro činnosti, které nemají pedagogický charakter. V současné době je však již zřetelný odklon od této praxe a sociální práce a sociální pedagogika jsou vnímány jako dvě velmi blízké, ale předmětem studia rozdílné, vědní disciplíny. Rozhodně se však udržuje diskurz neřadící sociální pedagogiku do skupiny věd pedagogických.

V českém prostředí chápeme sociální pedagogiku jako multidisciplinární obor, který se zaměřuje na působení sociálního prostředí na člověka, hledá cesty, jak pozitivně působit na jedince s cílem jeho sociálního začlenění a přizpůsobení sociálnímu prostředí. Kraus pak charakterizuje předmět studia sociální pedagogiky takto: „*disciplína se zaměřuje nejen na problémy patologického charakteru, marginálních skupin, částí populace ohrožených ve svém rozvoji a potencionálně deviantně jednajících, ale především na celou populaci ve smyslu vytváření souladu mezi potřebami jedince a společnosti, na utváření optimálního způsobu života v dané společnosti*“ (18).

Slovenské pojetí sociální pedagogiky, jak jej lze nalézt například u Bakošové, akcentuje sociální pedagogiku jako vědu na hranici mezi pedagogikou a sociologií (19). Bakošová sice přímo nezmiňuje sociální práci, avšak uvádí, že: „*Sociálna pedagogika ako životná pomoc je pozitívna pedagogika, ktorej cieľom je v systéme komplexnej starostlivosti poskytnúť pomoc deťom, mladěži a dospelým v roznych typoch prostredí hľadaním optimálnych foriem pomoci kompenzovaním nedostatkov.*“ (19) Z uvedeného lze tedy dovodit, že sociální práce ve smyslu poskytování životní pomoci, je i ve slovenském prostředí nedílnou součástí aplikačních metod práce sociální pedagogiky.

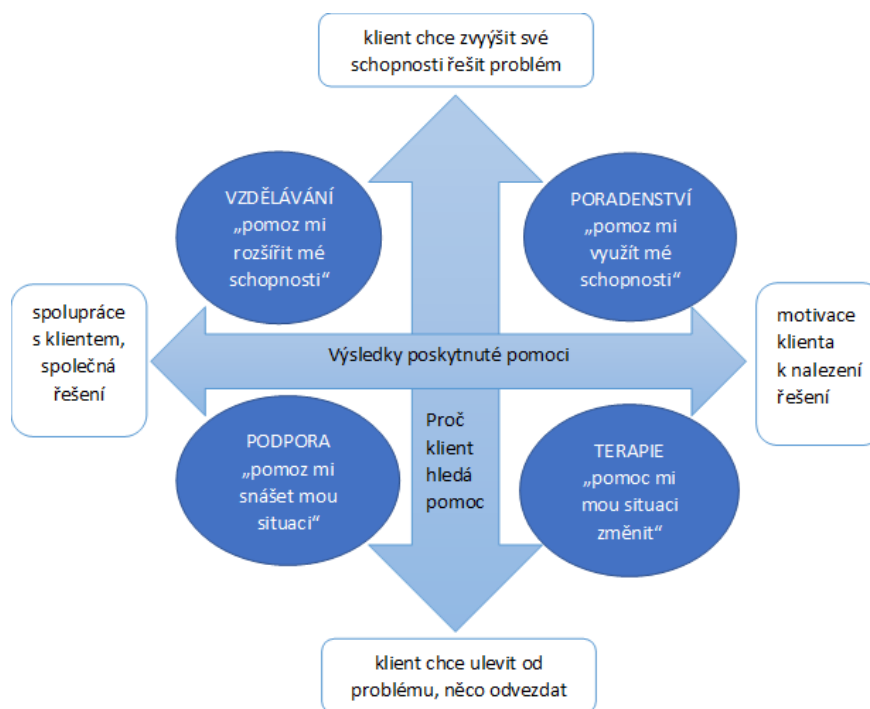
Taktéž předmět sociální pedagogiky je definován poměrně rozsáhle a jednotlivé přístupy jsou uplatňovány různě. Podobně se k tomuto tématu vyjadřuje Knotová: „*Nejen v České republice existují různé přístupy k vymezení předmětu sociální pedagogiky, také v mnoha dalších zemích (mj. Německo, Polsko, Slovensko) je její předmět poměrně široce koncipovaný.*“ (20) Diskuse k pojetí sociální pedagogiky a jejím koncepcím není v České republice zřejmě ukončena¹¹. I ve světě se setkávají tendence teoretické ve smyslu teorie výchovy, poradenské, intervenční či interakční. Detailnější rozbor této problematiky zcela přesahuje možnosti této práce a nebyl by ani účelný. Je však třeba jej zmínit, aby bylo zřejmé, že sociálně pedagogické intervence mohou zasahovat, a v praxi popisované v empirické části této práce také zasahují, do mnoha oblastí života jedince a významně ovlivňují jeho interakce se společností.

Pro konkretizaci významu pojmu intervence lze přijmout definici Hartlové a Hartla, kteří definují intervenci jako cílený, promyšlený zásah, který je zaměřen na zmírnění tíživé situace (21). Rozsáhlý popis multioborových intervencí, hodnocení jejich dopadu na klienty a podmínky a možnosti jejich poskytování shrnuje Paulík v jím editované publikaci (22). S jejím využitím lze konstatovat, že sociálně pedagogickou intervencí vykonává konkrétní osoba, popřípadě organizace, jako jednorázovou či souvislou činnost, která reaguje na společenskou poptávku a sociální situace klienta s cílem zlepšit kvalitu jeho života. Konečným cílem intervence by pak mělo být nezávislé optimální fungování klienta ve společnosti.

Sociálně pedagogické intervence lze rozdělit s ohledem na cíle a zadání klienta v souladu s teorií Ludewiga (23) dle následujícího schématu¹²

¹¹srov. (63)

¹²vytvořeno autorkou s využitím (23)

Obrázek 1: Schéma sociálně pedagogických intervencí dle (23)

Sociálně pedagogické intervence poskytované nezletilým uprchlíkům bez doprovodu nejsou vyhraněně pouze vzdělávací, podprůrné, poradenské nebo terapeutické, nýbrž se obvykle jedná o kombinaci dvou, tří a někdy i čtyř činností tak, aby byla zajištěna komplexnost poskytovaných intervencí a tím i maximalizace jejich pozitivního dopadu. Klíčovou úlohu zde hraje role poskytovatele intervencí, sociálního pedagoga, který musí být erudovaným odborníkem¹³ schopným správně identifikovat potřeby klienta a vystihnout vhodnou míru intervence.

Východiskem při plánování a poskytování sociálně pedagogické intervence je komplexní pohled na klienta v daném místě a čase a reflexe jeho aktuální osobní a sociální situace, její zohlednění a následná volba postupů a činností, které mají v konkrétní případě potenciál pozitivního ovlivnění situace klienta.

Sociálně pedagogické intervence lze tedy s vědomím výše uvedeného specifikovat jako intervence, zásahy či aktivity vedené odborníkem za účelem pomoci klientu začlenit se do sociální skupiny. Postihují různé oblasti života klienta a jsou individualizované dle jeho

¹³více k osobnosti sociálního pedagoga např. (64)

aktuální sociální situace. Konkrétní sociálně pedagogické intervence poskytované nezletilým uprchlíkům bez doprovodu jsou detailněji popsány v kapitole 3 této práce.

Při poskytování sociálně pedagogických intervencí nezletilým uprchlíkům bez doprovodu by se měl odborník soustředit primárně na klienta, kdy odborník chápe a respektuje klientovi potřeby, zrcadlí mu realitu a pomáhá mu orientovat se v jeho subjektivních prožitcích reality. V neposlední řadě je u cílové skupiny nezletilých uprchlíků, stejně jako u všech osob, které pocházejí z odlišného sociokulturního prostředí, nutné brát zřetel na prostředí, v němž klient vyrůstal, a které vytvořilo jeho hodnotový systém¹⁴. To vyžaduje od zapojených odborníků nejen znalosti čistě oborové, ale i znalosti z oblasti multikulturních studií a religionistiky.

Tento Rogersovský přístup bere plně v úvahu vnitřní svět klienta a jeho subjektivní nastavení, neodsuzuje, nementoruje, nenařizuje, ale zároveň nepotlačuje ani osobnost terapeuta, který do intervence vstupuje jako rovnocenný partner s autentickými prožitky. Empaticky chápe chování klienta a podporuje jeho aktivizaci a přijímání odpovědnosti za vlastní jednání. Akceptace klienta a pozitivní hodnocení jeho chování je pak žádoucí komponentou vztahu mezi odborníkem a klientem.

„Jsem rád, že Pavel nenadával, když jsem pořád padal. Nejdříve jsem měl strach, že mi jednu vrazí, ale on mi vždycky jen řekl, jak je to fajn, že už jsem ujel větší kus znovu mě na ty lyže postavil a jeli jsme dál. Kdyby mě začal bít, tak bych se lyžovat nenaučil.“ (13)

„Když Marcel řekl, že musíme ty odpadky vyndat z popelnice a roztřídit je, tak mě to moc ponížilo. Když jsem ale viděl, že nám přinesl rukavice a jde to dělat s námi, tak jsem věděl, že to musím dát. Teď je fajn, že vím přesně, kam co patří, protože jiní kluci mají pořád problémy a už dokonce platili pokutu.“ (12)

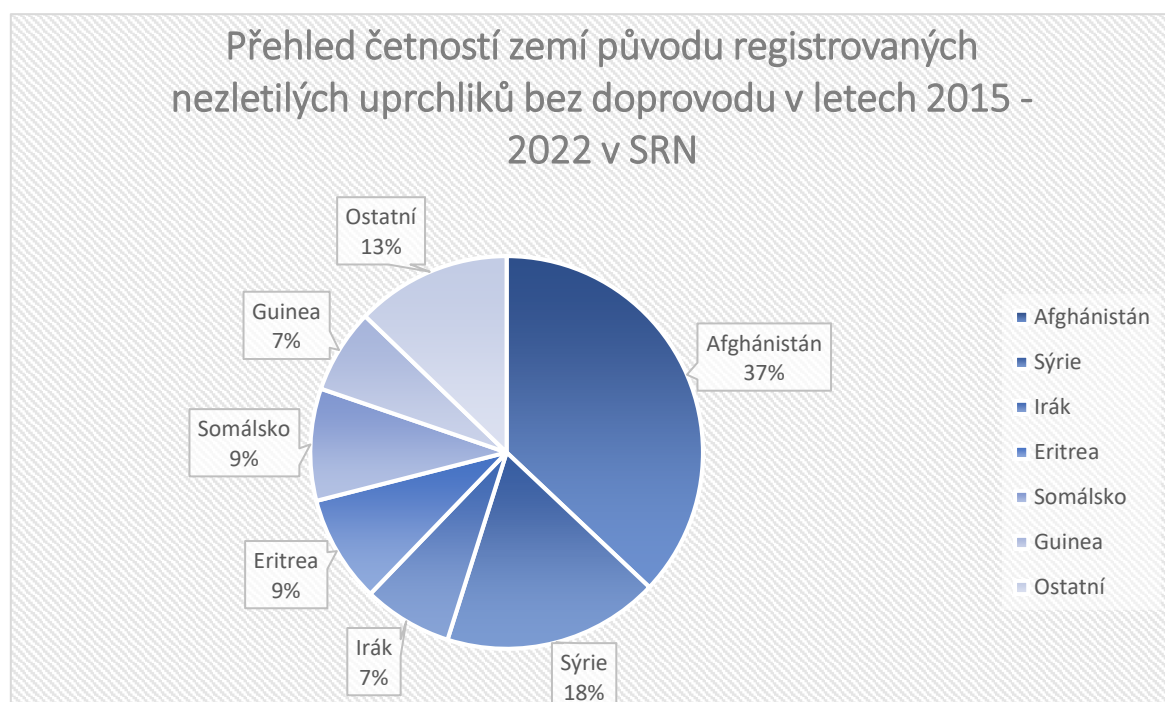
„Trvalo mi docela dlouho než jsem pochopil, proč je ten kaftan pro vás takový problém. Pak když mi ta holka řekla, že se mě bojí, že jsem terorista, tak jsem si řekl, že asi bude opravdu lepší to tady nenosit. Jsem ale moc rád, že ho nevyhodili s těmi starými věcmi a mám ho stále.“ (14)

Cílem poskytovaných sociálně pedagogických intervencí je zprostředkovat klientům vhodné strategie chování, které v konečném důsledku povedou k jejich integraci do společnosti v míře, kterou oni sami budou vnímat jako správnou.

¹⁴více k tématu (62)

3 Sociálně pedagogické intervence poskytované nezletilým uprchlíkům bez doprovodu

Specializovaný intervenční program pro nezletilé uprchlíky bez doprovodu se začal tvořit až na počátku roku 2016 a reagoval na vysoké počty těchto osob, které přicházely prakticky výhradně jako nelegální migranti. Původně se jednalo o izolované intervence, které byly poskytovány klientům v případě výskytu sociálně-patologických jevů, problémů v rodině, závislostech etc.. Jak poskytovatelé intervencí, tak i instituce, které si intervence objednávaly, neměli mnoho zkušeností se specifiky nezletilých migrantů a nebyli vždy materiálně, technicky, organizačně a zejména personálně připraveni na tuto situaci. Většina nezletilých migrantů, kteří přicházeli v letech 2015 – 2021 do SRN, pocházela z Afghánistánu, následovaly Sýrie, Somálsko a Eritrea.

Zdroj dat: Výroční zprávy Spolkového úřadu pro migraci a uprchlíky za roky 2015 – 2021¹⁵, zpracování grafu autorka

Obrázek 2: Graf: Přehled četností zemí původu registrovaných nezletilých uprchlíků bez doprovodu v letech 2015 -2022 v SRN

¹⁵ k dispozici na: <https://www.bamf.de/DE/Infothek/infothek-node.html;jsessionid=8EF5E4D517D64326B888A209D0BD0675.internet281>

Jednalo se převážně o chlapce, dívky přicházely jen zcela vyjímečně. Tuto skutečnost nelze spolehlivě doložit statisticky. Pro ilustraci situace je možné uvést, že zařízením akutní dočasné péče ve Weiden in der Oberpfalz prošlo za dobu jeho existence od 09/2015 do 12/20217 celkem 184 nezletilých uprchlíků bez doprovodu – chlapců. Dívka tam nepobývala žádná. Ve stejném zařízení v okrese Schwandorf byla za stejnou dobu z celkem 117 nezletilých uprchlíků bez doprovodu jedna dívka a v zařízení v Hofu an der Saale pak z celkového počtu 195 nezletilých uprchlíků nebyla dívka ani jedna. V letech 2015 – 2017 probíhala pravidelná setkání vedoucích pracovníků provozovatelů těchto středisek. Dle sdělení Anjy Hastaedt, vedoucí střediska akutní péče ve Weiden in der Oberpfalz, byla situace obdobná ve všech zařízeních akutní dočasné péče jak v Bavorsku, tak i v dalších spolkových zemích.

Na tyto skutečnosti musel intervenční program reagovat a poskytovatelé intervencí se snažili získat maximum informací o způsobu života v zemích původu nezletilých klientů, o kulturních a náboženských zvyklostech a tradicích. Zejména Afghánistán, se svou velmi rozstříštěnou kmenovou strukturou, kdy se v zemi používají zcela odlišné jazyky a ani sami Afghánci si mezi sebou nerozumí, byl hned od počátku velikou výzvou.

„Pavel mě prosil, abych řekl Gulsherovi, jak má zacházet s tou konvicí, ale já jsem mu to nedokázal vysvětlit, protože on je sedlák z hor a mluví jenom paštu. My z města tímhle jazykem nemluvíme. Bylo to celé hloupé a Pavel si asi myslel, že to Gulsherovi nechci vysvětlit. Když pak přišel Enayath, ten mluví obojí, tak se to zklidnilo.“ (14)

V rámci intervenčního programu jsou nezletilým uprchlíkům bez doprovodu poskytovány sociálně pedagogické intervence v různých oblastech, které pak společně tvoří interveční plán. Intervence jsou zaměřeny na jednotlivé oblasti života a jsou strukturovány následně:

3.1 Saturace základních životních potřeb, přímá péče a budování vztahů

Intenzita poskytovaných sociálně pedagogických intervencí závisí zejména na míře potřebné intenzity kontaktů s odborníkem. Prakticky je možné ubytování v zařízeních celodenní péče – specializovaných domovech pro mládež, hostinských nebo pěstounských rodinách, v pobytové péči se zvláštním režimem nebo ve formě intenzivní sociálně pedagogické péče v diagnostických ústavech. Další pomocí, na kterou mají mladí uprchlíci

ze zákona nárok, je specifická sociální práce s mládeží, zaměřená na aktivní trávení volného času, ambulantní pomoc při vzdělávání a pomoc mladým dospělým.¹⁶ Tyto varianty detailně popisuje Parusel (24), avšak jeho práce vznikla již v roce 2009, a proto nereflektuje plně situaci v letech 2015-2017, kdy vznikala střediska akutní péče. Nejčastěji bylo a jsou i nadále využívána lůžková zařízení - domovy a různé formy společného bydlení například ve více samostatných bytových jednotkách v jednom uzavřeném bytovém domě. Méně časté je ubytování v pěstounských rodinách nebo u příbuzných.

Aby mohly být uspokojeny individuální, specifické potřeby nezletilých, existuje nyní široká škála nabídek pro různé varianty režimu v jednotlivých ubytovacích kapacitách. Není výjimkou, že v rámci jednoho zařízení jsou nabízeny různé druhy režimů. Lze rozlišit mezi běžnými a intenzivními skupinami, ve kterých je úroveň intenzity poskytované péče odstupňována dle potřeb klientů (25). Dále se rozlišují věkově specifické možnosti ubytování, které zahrnují skupiny pro malé děti nebo asistované bydlení pro starší nezletilé a mladé dospělé. V neposlední řadě jsou k dispozici skupiny, které se dělí podle individuálních potřeb, které představují existující traumata či duševní choroby, psychické poruchy nebo odlišná sexuální orientace. S tím jsou spojeny i nároky na vysokou odbornost zaměstnanců jednotlivých zařízení. Jedná se především o sociální pedagogy, sociální pracovníky, vychovatele a psychology, kteří se věnují jak přímé práci s klienty v rámci každodenního režimu zařízení, tak i skupinovým a individuálním aktivitám a terapiím.

Mimo saturace základních životních potřeb je důležité věnovat se budování vztahů a důvěry mezi zaměstnanci zařízení a klienty. Jde zejména o vytvoření bezpečného prostředí a respektu, které zajišťují v rámci daných možností i otevřenou komunikaci mezi klienty a poskytovateli péče. Velmi důležité je i jasné nastavení hranic, práv a povinností jak na straně klientů, tak i na straně zaměstnanců. Všechna zařízení mají domácí řád, jehož porušení může v krajním případě vést až k vyloučení z konkrétního zařízení. Atmosféra důvěry, respektu a předvídatelnosti a tím i pocit bezpečí, jsou velmi důležité i s ohledem na to, že klienti mají zpočátku možnost komunikovat s okolním sociálním prostředím prakticky jen prostřednictvím zaměstnanců zařízení. Toto je dáno jak jazykovou bariérou, tak i tím, že se klienti ocitají ve zcela neznámém prostředí, kde se zpočátku neorientují. V prvních dnech jsou klienti prakticky neustále v kontaktu s některým ze zaměstnanců. Důraz je kladen na budování pozitivních mezilidských vztahů jak mezi klienty a zaměstnanci, tak i mezi klienty navzájem. Interkace s ostatními klienty, kteří přicházejí

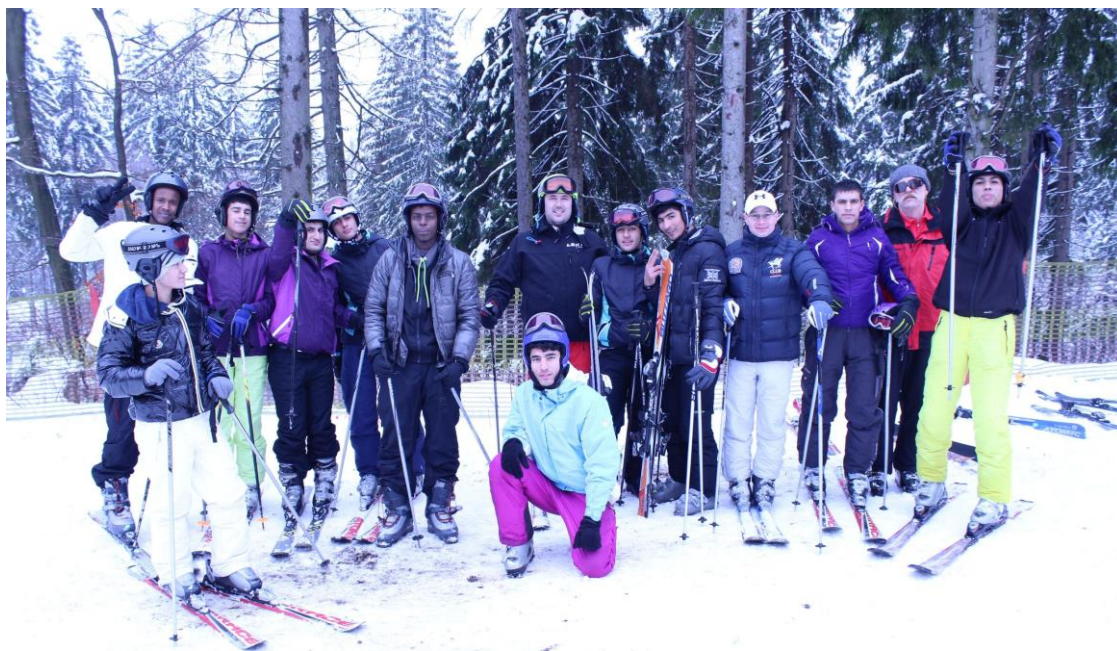
¹⁶K dispozici na <https://www.sozialgesetzbuch-sgb.de/sgbiii/1.html>

často také ze zcela odlišného sociokulturního prostředí, je pro některé jedince, kteří jsou s těmito odlišnostmi konfrontováni poprvé v životě, velkou výzvou.

„Bylo pro mě hrozné, když jsem přišel do toho pokoje a viděl tam Elmese. Byl hrozně veliký a úplně černý. Nikdy jsem něco takového zblízka neviděl a Marcel mi řekl, že budu spát v posteli nad ním. Bylo opravdu hrozný. Chtělo se mi brečet a nikoho jsem neznal a nevěděl, co budu dělat. Pak přišli naši kluci ze školy a začali se s ním normálně bavit a já jsem zjistil, že to nakonce asi přežiju, protože on je tady stejně jako my.“ (26)

„Bylo to celé takové divné, že kluci moc brzo ráno vstali a začali se modlit. Já jsem taky muslim, ale tohle mi přišlo divný a vůbec jsme se necítil dobře. Myslel jsem, že jsou fanatici a nechtěl se s nima nejdřív vůbec bavit.“ (27)

Důležitým prvkem v budování atmosféry důvěry v rámci dané skupiny klientů jsou společné skupinové aktivity. Je důležité, aby tyto aktivity odrážely zájem klientů a podporovaly schopnost kooperace. Pozitivní integrační efekt mají primárně aktivity, při nichž se klienti setkávají a mají možnost interakce s příslušníky majoritní společnosti v přirozeném prostředí. Zároveň by mělo jít o aktivity běžně dostupné, i když v některých případech pro klienty dříve zcela neznámé. Jako dobrý příklad může sloužit skupinová výuka lyžování, bruslení či plavání, společné návštěvy restaurací, muzeí a výstav. V tomto bodě je třeba zdůraznit, že se nejedná jen o volnočasovou aktivitu, nýbrž o sociálně pedagogickou intervenci zaměřenou na vzájemné poznávání se ve skupině, budování důvěry mezi členy skupiny a zaměstnanci, trénink schopností kooperace, pomoci a podpory méně zdatným členům skupiny, socializaci a poznávání reálného sociokulturního prostředí.

Obrázek 3: Skupinová výuka lyžování¹⁷

Specifikem středisek akutní péče, která byla vytvářena v letech 2015 a 2016 ke zvládnutí zajištění péče o vysoký počet nezletilých uprchlíků bez doprovodu bylo, že nebylo počítáno s dlouhodobým pobytem klientů v těchto střediscích. Dle původního záměru měl být pobyt klienta ve středisku omezen na 12 týdnů. Některé klienty se podařilo umístit do regulérních zařízení pro děti a mládež poměrně rychle a tito klienti opouštěli středisko již po několika dnech či týdnech, jiné klienty, a to zejména ty, kteří vykazovali znaky patologického chování nebo měli specifické potřeby, se nedařilo umístit do dalších zařízení ani po delší době. V extrémních případech zůstávali klienti ve střediscích po celou dobu jejich existence, tedy prakticky až 2 roky. To vedlo k utváření pevných sociálních vazeb mezi klienty a zaměstnanci středisek, které v některých případech i nadále přetrvávají.

„Jsem vděčný, že tu Markus je, a že mu můžu zavolat, když něco potřebuji. Bez něj bych neměl šanci sehnat byt a zaplatit tu kauci. Strašně moc mi pomáhán. I jeho žena je fajn. Vůbec nevím, jaké by to tady bylo, kdyby tam tehdy nebyl.“ (12)

Za nejdůležitější bod sociálně pedagogických intervencí pokrývajících oblast „Saturace základních životních potřeb, přímá péče a budování vztahů“ považuji stejně jako Thomas a kol. pomoc a podporu klientům při osvojování si způsobů jednání a chování

¹⁷informovaný souhlas s použitím fotografie všech zobrazených osob se nachází v archivu autorky

v novém sociokulturních prostředí a schopnost odpovídajícím způsobem reagovat na podněty z majoritní společnosti. (28)

3.2 Vzdělávání a jazyková výuka

Znalost jazyka cílové země jednoznačně ovlivňuje schopnost klientů začlenit se do společnosti a participovat na společenském životě. V současné době jsou již mnohé důležité informace o Německu, reáliích, úředních postupech a kulturních zvykotech k dispozici v mnoha jazycích. Na webu Spolkového úřadu pro migraci a uprchlíky lze nalézt základní informace ve 38 jazykových mutacích včetně verze v jednoduché Němčině¹⁸. Do roku 2017 však tyto materiály nebyly takto dostupné.

Jazyková výuka uprchlíků je v SRN realizována výhradně prostřednictvím akreditovaných vzdělávacích institucí. Akreditační autoritou pro udělení akreditace k realizaci souboru tzv. Integrovaných kurzů je Spolkový úřad pro migraci a uprchlíky, který přesně stanoví minimální kvalitativní požadavky na vzdělávací instituci a osoby vzdělávatele. Dozoruje průběh a realizaci vzdělávacích aktivit a je v této oblasti také kontrolním orgánem. Zároveň refunduje vzdělávacím institucím – poskytovatelům integračních kurzů, náklady s jejich realizací a organizací spojené. Vyučující v integračních kurzech musí splnit kvalifikační požadavky stanovené Spolkovým úřadem pro migraci a uprchlíky. Po prokázání a ověření splnění těchto požadavků získávají vyučující svolení Úřadu a mohou v integračních kurzech vyučovat. Toto svolení je tedy vázáno na konkrétní osobu, nikoli na vzdělávací instituci. Tento systém funguje bez ohledu na věk uprchlíků, není tedy stanovena minimální věková hranice pro možnost navštěvovat integrační kurzy. V praxi se nezletilé osoby, které dosud nesplnily povinnou školní docházku resp. jsou mladší 18 let začleňují co nejrychleji do běžného vzdělávacího systému a tyto integrační kurzy tedy nenavštěvují.

Vzhledem k tomu, že bylo plánováno, že klienti středisek akutní péče budou v těchto střediscích pobývat pouze po omezenou, relativně krátkou dobu¹⁹, byla jednou s podmínek

¹⁸K dispozici na: [BAMF - Bundesamt für Migration und Flüchtlinge - Infothek - Zugriff mit Asylgesuch \(Erstaufnahmeeinrichtungen\)](#)

¹⁹Viz. předchozí kapitola

nutných pro zřízení střediska i schopnost zajistit jazykovou výuku. Tato výuka probíhala kontinuálně po celou dobu existence středisek a zahrnovala mimo jazykové výuky i alfabetizaci klientů. Specifikem jazykové výuky realizované ve střediscích akutní péče byla zejména nutnost přizpůsobit se různým úrovním jazykových znalostí a různé míře kompetencí k učení u jednotlivých klientů. Způsob organizace výuky ve střediscích akutní péče se dá přirovnat ke způsobu organizace výuky používaném na malotřídní škole. Klienti středisek akutní péče přicházeli bezprostředně poté, co byli identifikováni policií a odcházeli v momentě, kdy se uvolnilo místo ve vhodném zařízení následné péče. Kdy přijde nový klient a kdy odejde klient stávající bylo prakticky nepředvídatelné. O to náročnější bylo uzpůsobovat výuku tak, aby všichni klienti měli možnost na výuce participovat a byla pro ně přínosem.

Pro jazykovou výuku se využívaly učební materiály certifikované Spolkovým úřadem pro migraci a uprchlíky pro jazykovou výuku v integračních kurzech. Existovaly sice výukové materiály zaměřené na výuku adolescentů, jednalo se však o materiály, které byly uzpůsobeny pro klasickou frontální výuku a předpokládaly u žáků vyvinuté kompetence k učení. Nezletilí uprchlíci bez doprovodu však ve většině případů absolvovali v domovských zemích jen omezenou a nesystematickou školní docházku v rozsahu několika tříd a měli obvykle jen omezené znalosti trivia.

„Byl jsem zmatený z toho, když nám učitel ukázal tu kouli a chtěl, abych našel Afghánistán. Vůbec jsme nechápal, co po mě chce. Byl tam ještě jeden kluk a ten s tím točil a ukázal na tu kouli a na ní byla mapa a pak už jsem pochopil, že to je mapa, to jsem znal a našel jsem Afghánistán. Pak jsem se ptal večer Petra a ten mi vysvětloval, že to je model a země takhle vypadá. Bylo to celé divné. Ted' vím, že to je proto, že je země asi kulatá, to nevím, ale učili jsme se to tak tady v Německu, ale vlastně jsem kulatou zemi neviděl, ale to není důležité. Všichni v Německu to tvrdí a já to vůbec nepotřebuji řešit, ale ty ses ptala, co mě nejvíc překvapilo, tak asi tohle.“ (15)

Jazykové výuky zajišťované v rámci činnosti střediska akutní dočasné péče, se klienti střediska účastnili obvykle po dobu maximálně 6 týdnů. Poté přecházeli do spádové základní školy, základní školy speciální nebo na školu střední. Na středních školách jsou zřízeny speciální vyrovnávací třídy a na základních školách a základních školách speciálních jsou jazykové deficity u žáků řešeny prostřednictvím celodenních škol, kdy žáci navštěvují dopoledne regulární výuku a odpoledna pak odpolední doplňkové jazykové vzdělávání a doučování.

Podle Gravelmanna (3) využívají nezletilí uprchlíci bez doprovodu i další vzdělávací příležitosti ve formě internetových on-line kurzů, různé výukové aplikace v mobilních telefonech a tabletech a často jsou také k dispozici zájmové konverzační skupiny, které vedou dobrovolníci.

Motivace nezletilých uprchlíků bez doprovodu naučit se němčinu je veliká. Znalost jazyka je pro ně klíčem k samostatnosti. *„Dotazovaní experti pozorují právě u nezletilých uprchlíků bez doprovodu vysokou motivaci rychle se naučit německy a postupovat ve škole co nejrychleji dopředu. Jedna vedoucí pracovnice cizineckého úřadu k tomu uvádí, že mnoho z nich přichází ve věku nad 16 let a stihnout to realitvně velice rychle – šup! a už mají kvalifikovanou zkoušku zakončující základní vzdělání.“* (29)

Nezletilí uprchlíci bez doprovodu obvykle přicházejí ze zemí, kde není vzdělání považováno za prioritu a neuvědomují si, že vyšší úroveň vzdělání výrazně zvyšuje jejich šance na možnost dobrého uplatnění na trhu práce. Často si vůbec neuvědomují, že úroveň vzdělání limituje výkon mnoha profesí.

„Chtěl jsem být doktor, jako je můj děda. Všichni k němu chodí, všichni si ho moc váží a děda neumí ani číst ani psát. Když jsem zjistil, že na doktora bych musel chodit do školy spoustu let, tak asi budu dělat něco jiného. Co, to ještě nevím, ale nemůžu chodit roky do školy, chci vydělávat peníze, maminka už na to moc čeká.“ (30)

V předchozí citaci je zmíněn další výrazný problém, který se velmi často vyskytuje a limituje ochotu nezletilých uprchlíků bez doprovodu k odbornému a profesnímu vzdělávání. Zejména v zemích Afriky a v Afghánistánu je zcela běžné, že pracují již děti ve věku od 8 let. Nezletilí uprchlíci bez doprovodu, kteří přicházejí do SRN, mají tendenci hledat spíše co nejrychleji pracovní uplatnění, aby začali vydělávat peníze. V mnoha případech zmiňují, že jejich rodiny shromáždily veškerý majetek, aby byly schopny zaplatit převaděčům za jejich cestu do Evropy a nyní je tedy jejich povinností začít rychle peníze vydělávat a vynaložené prostředky rodině vrátit. Jak uvádí Bauerová *„...ale pak jsou mnozí v konfliktu, buď aby si co nejrychleji vydělali peníze v nekvalifikovaných zaměstnáních, nebo aby se vyučili, s tím, že po celou tu dobu učení budou pobírat poměrně nízkou odměnu. Někdy jsou vystaveni nesmírnému tlaku, nutnosti vyplatit dluhy pašerákům nebo finančně podporovat ty, kteří zůstali v zemi původu Nutnost podporovat příbuzné ohrožuje jejich naději na úspěch ve vzdělávání, protože je předčasně opouští.“* (29)

Právě v těchto situacích je klíčová role odborníků, kteří jsou schopni poskytnout nejen odpovídající finanční poradenství a najít možnosti, jak prostřednictvím různých

finančních nástrojů pomoci a podpory, umožnit vzdělávání i těm klientům, kteří se ocitají před takto zásadní volbou, ale zejména dokáží klientům vysvětlit jaké další možnosti pracovního uplatnění díky vzdělání získají, jak se může pozitivně vyvíjet jejich pracovní kariéra a tím i finanční ohodnocení a jsou schopni klienty ke vzdělávání smyslupně a kontinuálně motivovat. K tomu Bauerová: „...někdy to vyžaduje intenzivní přesvědčování, že vzdělání nabízí lepší pracovní příležitosti a možnosti výdělku už ve střednědobém horizontu...“ (29)

3.3 Pomoc a podpora při zvládnání traumatu

3.3.1 Trauma

Trauma je možné definovat jako „...nebezpečný a děsivý zážitek ohrožující život, přesahující naši osobnost a závažně narušující integritu těla i duše. Strategie jeho zvládnání nefungují běžným způsobem, neboť trauma není běžná situace. Jedinec se cítí zcela bezmocný, ztracený, neukotvený a bez naděje.“ (31) Traumatické události jsou různého typu a mají různou intenzitu. Obecně lze říci, že existují události, které jsou jako traumatické vnímány selektivně, tedy ne všechny osoby v daném místě a čase vnímají tutéž událost jako traumatickou, popřípadě vnímají sílu traumatizace velmi rozdílně. Typickými traumatickými událostmi v našem prostředí jsou například dopravní nehody, požáry, přepadení, fyzické nebo verbální násilí či přírodní katastrofy. Prožitek traumatu je vždy spojen s osobností jedince, který je traumatu vystaven. Podstatnou faktorem traumatizace je to, jak významná událost to z pohledu daného jedince je, jak hluboce se dotkne jeho osobnosti, v jaké míře ohrožuje jeho život, zdraví a základní životní potřeby. Trauma obvykle přichází z vnějšího prostředí, ale objevuje se i rodině či jiném blízkém sociálním prostředí.

Traumata lze dělit na jendorázová, kdy je jedinec vystaven jednotlivé traumatizující události nebo dlouhodobá, kdy je jedinec vystavován nepříjemným traumatizujícím zážitkům opakovaně a obvykle si pak následně již sám, v rámci vlastních obranných mechanismů, nalézá způsoby obrany, či alespoň snášení zatěžové situace. Dlouhodobá traumata zanechávají v jedincích často celoživotní následky.

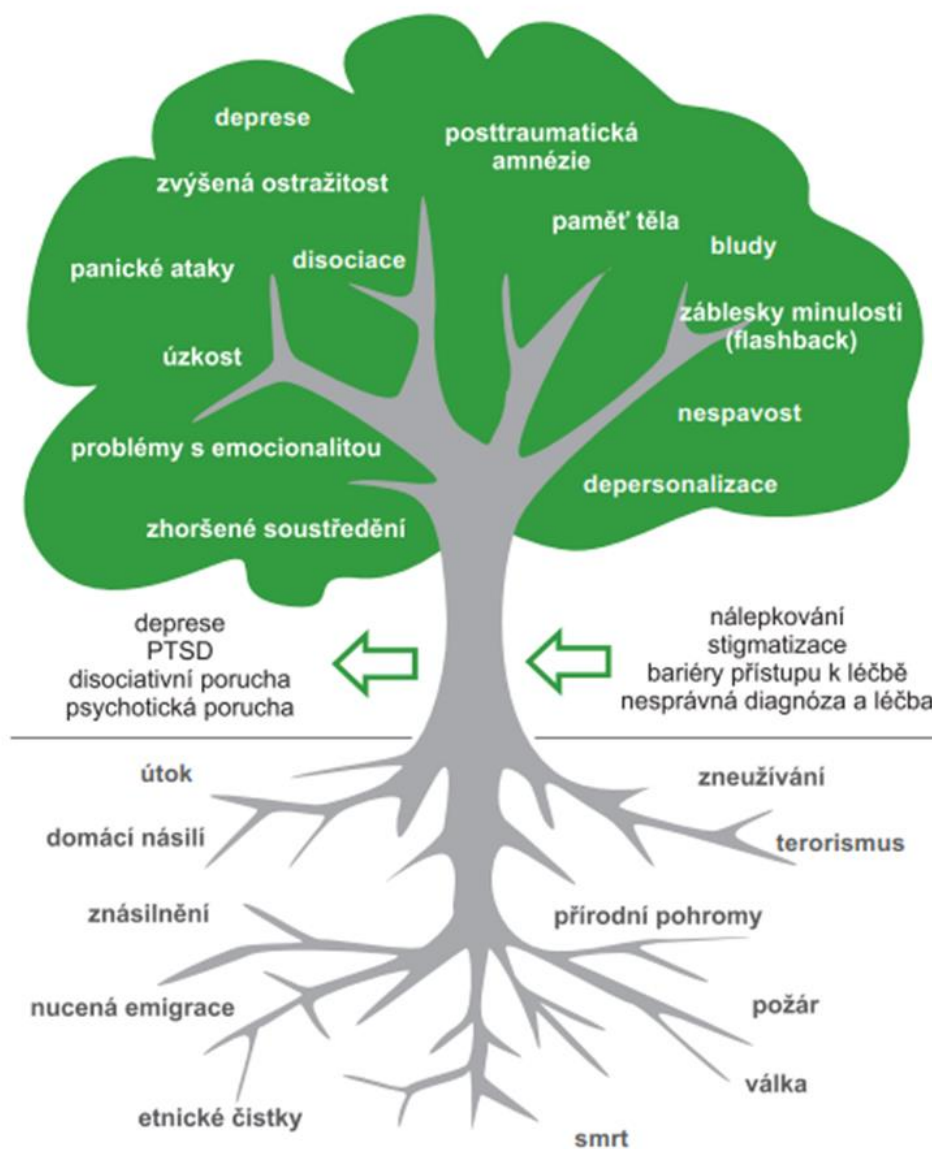
Jako následek prožitého traumatu se může u postiženého jedince vyvinout posttraumatická stresová porucha, což je v podstatě opožděná reakce na prožité trauma. Tato porucha vede k nestandardnímu chování a prožívání běžných situací a musí být odborně terapeuticky řešena. Život v prostředí, kde jsou silné negativní zážitky běžnou součástí života, může u vnímavých jedinců může vyvolat i sekundární traumatický stres, tedy stav, který je vyvolán nikoli traumatickým prožitkem samotným, ale na základě vyslechnutí traumatického příběhu nebo konfrontace s jeho následky.

U nezletilých uprchlíků bez doprovodu se velmi často objevuje reraumatizace. Stav, kdy se v bezpečném prostředí objeví určitý jev, který provázal traumatickou situaci – zvýšená hladina hluku nebo světla, lidský křik, určitý zápach, určité zvuky, a tento stav vyvolá opětovnou traumatickou situaci v podvědomí jedince, která se navenek může projevit i určitým specifickým chováním.

„Hrozně jsem nesnášel ten reflektor u vchodových dveří. Vždycky když jsem se pohnul, tak se rozvítel mně přímo do očí. Vždycky, sice jsem to věděl, tak jsem měl takový divný pocit v žaludku, že si na mě zase někdo svítí a přijde nějaká rána. Vždycky jsem si v první chvíli dal ruce před obličej.“ (32)

Prožitek traumatu významně ovlivňuje osobnost jedince a zvláště vulnerabilní jsou mladiství. Trauma prožité v adolescentním věku vždy negativně ovlivní bazální důvěru jedince v okolní svět, vývoj jeho osobnosti, rozvoj ega a v neposlední řadě také pocit své vlastní hodnoty. Dlohodobé trauma navíc velmi negativně zasahuje do vývoje kognitivních procesů jedince, vede k úzkostem až depresím, negativně se projevuje ve schopnosti zapamatování, učení, soustředění a pozornosti.

Podle Doležalové a kol. (31) „Obrázek „Strom traumatu“ představuje traumata a traumatické události a jejich dopady a možné důsledky z vývojového hlediska. Zraněný, poškozený, nemocný strom se špatnou výživou se pravděpodobně bude vyvíjet s určitými riziky nebo bude od základu natolik poškozen, že jeho vývoj bude velmi ohrožen. Mnoho stromů těžkosti překoná a díky vysoké odolnosti a dobrým základům se budou vyvíjet zdravě a přinesou užitečné plody.“

Obrázek 4: Strom traumatu podle Doležalové a kol. (31)

3.3.2 Sociálně-pedagogické intervence při zvládnání traumatu

V současné době se nelze opřít o spolehlivé údaje o počtu traumatizovaných nezletilých uprchlíků bez doprovodu v SRN. Poslední souhrnná zpráva Spolkové vlády k tomuto tématu z roku 2020 však uvádí, že více než 62 procent z oslovených zařízení pro nezletilé uprchlíky bez doprovodu udává, že se s traumatizovanými klienty setkává. Jejich konkrétní počty však uvedeny nejsou. (33) V této souvislosti je však nutné uvést, že v tomto případě se jedná o nezletilé uprchlíky bez doprovodu s výraznými posttraumatickými syndromy, kterým je poskytována odborná psychoterapeutická pomoc. Podle odhadů organizace der Paritätische Gesamtverband²⁰, která zastřešuje mimo jiné i migrační a integrační poradny, je různými druhy traumatizujících prožitků postiženo více než 80 procent migrantů a téměř 98 procent uprchlíků. Již sama skutečnost, že tyto osoby byly nuceny opustit svou zemi, svou rodinu své kulturní prostředí, nemůže zůstat bez následků.

Podle sdružení der Paritätische Gesamtverband byli téměř všichni nezletilí uprchlíci bez doprovodu vystaveni traumatickým zážitkům. Sdružení oprávněně kritizuje nedostatek terapeutických míst a velmi dlouhé čekací doby na odborou psychoterapeutickou pomoc. Zejména ve venkovských oblastech je nabídka terapií extrémně špatně dostupná. Obecně není dostatek terapeutů, kteří by mohli pracovat s traumatizovanými uprchlíky v jejich mateřském jazyce. Poskytování terapie prostřednictvím tlumočnicků se neosvědčilo jednak z důvodu malého počtu tlumočnicků, a potom také z podstaty věci, kdy terapie je něco velmi intimního založeného na důvěře klienta a terapeuta. (33) Tlumočnick vnáší do tohto procesu nežádoucí cizí prvek, který může terapii významně narušit nebo dokonce znemožnit. Právě v této době realizovaný výzkum tohoto tématu, iniciovaný organizací der Paritätische Gesamtverband, by měl přinést první relevantní poznatky na jaře 2025.

Pro odborníky pracujících v zařízení pro nezletilé uprchlíky bez doprovodu je tedy právě terapie traumatu jednou z největších výzev. V rámci studia sociální práce a sociální pedagogiky je traumatu a jeho terapii věnována samozřejmě pozornost, nejedná se však o téma zásadní. Velmi důležitá je tedy nabídka dalšího vzdělávání v této oblasti. Obecně terapie traumatu a zpracování traumatických zážitků probíhá v případě, že konkrétní jedinec nemá možnost odborné psychoterapeutické pomoci, v rámci skupinových a individuálních

²⁰více informací k organizaci na: <https://www.der-paritaetische.de/>

aktivit zajišťovaných odborníky, kteří pracují v jednotlivých zařízeních pro nezletilé uprchlíky bez doprovodu. Zahrnuje zejména aktivity vedoucí k zajištění pocitu bezpečí²¹. Odborní zaměstnanci mají díky každodennímu kontaktu s klienty oproti profesionálnímu terapeutovi výhodu v tom, že mohou klienty pozorovat v běžných denních situacích a lépe si tak mohou všimnout případné regrese, nebo rozvoje posttraumatické stresové poruchy. Mají tak možnost zasáhnout v případě, že dojde k náhlému zhoršení stavu klienta, například k retraumatizaci v důsledku momentálního podnětu. Základní technikou práce s traumatizovaným jedincem je akceptace jeho způsobu prožívání konkrétních situací. Je třeba počítat s opakujícími se emočními výkyvy a zvýšeným výskytem konfliktů s ostatními klienty. Je důležité podporovat vznik přátelství a pozitivních vazeb mezi klienty, kteří, byť i krátkodobě, obývají stejné zařízení. Tyto vazby mohou přetrvat i do dalších let a mohou být skutečně nosné pro integraci jedince a zvyšování schopnosti jeho adaptace v novém prostředí.

„Ze všeho nejvíc mi pomohlo, že jsem tady potkal Hasana. Nikoho jsem tady neznal, protože naši skupinu policisti rozdělili a poslali mě sem samotného. S Hasanem se kamarádíme od toho dne, co jsem sem přišel a už jsou to 2 roky. Už spolu dávno nebydlíme, ale víme o sobě všechno a jsme pořád v kontaktu.“ (34)

V rámci sociálně pedagogických intervencí pospaných v kapitole 3.1 jsou nabízeny sportovní, kulturní a společenské aktivity. Tyto aktivity nabízejí klientů mnoho různých podnětů z rozdílných oblastí a pomáhají jim nalézt oblasti, v nichž mohou mít zájem se dále rozvíjet. Na toto pak navazuje nabídka volnočasových aktivit, které umožňují klientům podílet se na životě svých vrstevníků z majoritní společnosti a aktivně trávit volný čas.

V neposlední řadě je důležité zmínit také spiritualitu klientů. Valná většina z nich pochází z oblastí, kde je religionizita nedílnou součástí každodenního života. Víra, její vnější znaky a zejména projevy jsou často tím jediným, co si duchovně ze své původní vlasti přinášejí. Náboženská pravidla pro ně mají obrovskou důležitost a neoddiskutovatelnou platnost. Zejména v době ramadánu²² dochází velmi často k přechodnému zhoršení psychického stavu nezletilých uprchlíků bez doprovodu a k náhlým agresivním příhodám.

²¹viz. kapitola 3.1

²²Ramadán je měsíc islámského lunárního kalendáře. Muslimové během měsíce ramadánu slaví první Boží zjevení, které údajně v tomto měsíci prorok Mohamed obdržel. Na paměť toho drží muslimové celý měsíc zvláštní půst. Půst trvá od úsvitu do západu Slunce. Během půstu není muslimům povoleno jíst ani pít.

To bývá způsobeno tím, že adolescentní organismus potřebuje kontinuální přísun stravy a tekutin, který však pravdila víry po dobu ramadánu během dne zakazují. Rozvoj spirituality je podporován i spoluprací muslimskými sdruženími, která pořádají pro své souvěrce různé společenské akce a setkání zejména u příležitosti významných religiozních svátků.

V kontextu religiozity je bohužel nutné zmínit i stále přítomné riziko radikalizace mladých muslimů. Německý úřad na ochranu Ústavy²³ ve své pravidelné výroční zprávě o extremismu každoročně zmiňuje pokusy o indoktrinaci nezletilých uprchlíků bez doprovodu a o pokusech tyto mladé lidi zradikalizovat. Spolková policie pořádá pravidelná setkání a školení pro odborné zaměstnance pobytových zařízení pro nezletilé uprchlíky bez doprovodu, kde vysvětluje jak pracují tyto „náborové“ organizace, jaké techniky volí, na jaké mladé lidi cílí²⁴. Také je školí v rozpoznávání rizikového chování a jednání u klientů a seznamuje je se symptomy rizikové indoktrinace a způsoby jak jí předcházet.

Stává se, že odlišná víra nebo odlišné vnímání církevních dogmat může být problematickým prvkem i v rámci soužití klientů v jednom zařízení. (srov. str. 16 (27))

„To je jejich problém, že nejedí maso. Já ho mám rád a chtěl jsem, aby tam bylo. Stále mi vysvětlovali, že to není halal. Ale mě fakt nezajímá, co je halal. Já se chci normálně najíst.“ (35)²⁵

Velmi důležité je také poskytnout nezletilým uprchlíkům bez doprovodu možnost otevřeně hovořit o svých pocitech, myšlenkách a obavách. K tomuto účelu jsou využívány skupinové aktivity i individuální pohovory. Tyto pohovory probíhají pravidelně dvakrát měsíčně a nad rámec těchto pravidlených pohovorů je k individuálnímu rozhovoru kdykoli k dispozici odborný pracovník zařízení.

Nezletilí uprchlíci bez doprovodu mají možnost spoluvytvářet prostředí v němž žijí. Jsou motivováni k tomu, aby si své pokoje „dotvořili“ dekoračními předněty podle jejich vkusu. Z rozpočtu zařízení jsou vyčleněny finanční prostředky na nákup hudby, věcí nebo předmětů se symbolikou, která je pro klienty důležitá nebo jim blízká. I tímto způsobem se posiluje pocit bezpečí a útočiště.

²³Více informací na: https://www.verfassungsschutz.de/DE/home/home_node.html

²⁴Dostupné z: <https://www.verfassungsschutz.de/SharedDocs/hintergruende/DE/islamismus-und-islamistischer-terrorismus/jihadistische-internetpropaganda.html>

²⁵Jednalo se o vepřovou šunku – pozn. autorky

„Když mi Pavel v Regensburgu koupil kurdskou vlajku a pak jsme ji vyvěsili nad mou postel. Bylo to prostě úžasné. Hned jsem to fotil a poslal mámě. Máma brečela a říkala, že mám být rád, že jsem tady, protože tady tu vlajku můžu klidně mít.“ (32)

3.4 Shrnutí

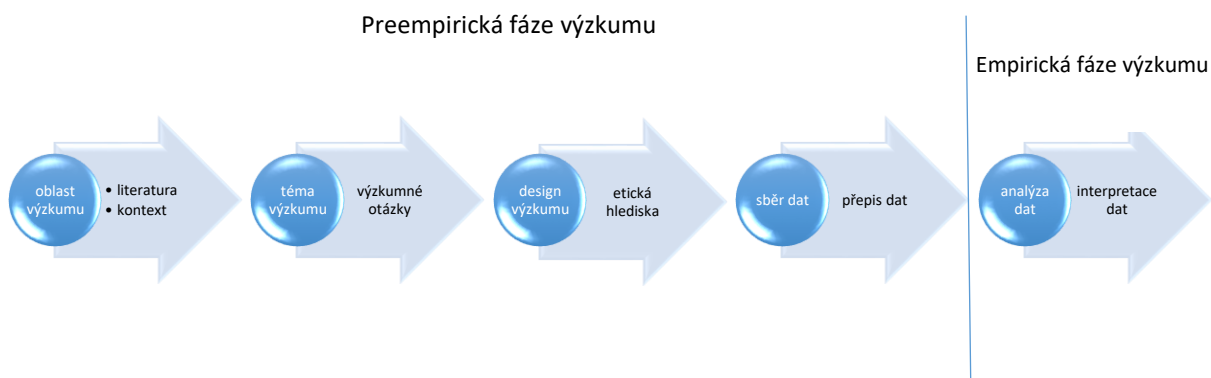
V teoretické části práce byly vysvětleny důležité pojmy vztahující se k tématu práce. Prezentované výsledky rešerše odborné literatury, odráží nejnovější vědecké poznatky a snaží se přinést relevantní pohled na problematiku podpory začleňování migrantů do majoritní společnosti v kontextu této práce.

V České republice se stále ještě můžeme setkat, a to bohužel i z úst ústavních činitelů²⁶, s dehonestujícími paušalizacemi a odsudky lidí, kteří z nejrůznějších důvodů opustili svou domovskou zemi a byli nuceni hledat nové místo k životu. Ať už je k tomu donutil ozbrojený konflikt, etnické či náboženské perzekuce, či skutečná chudoba, jejíž rozsah přesahuje naše představy, je důležité, abychom těmto lidem nabídli pomocnou ruku a podpořili jejich úsilí o lepší život. Odpověď na to, jak se nám to daří, hledají následující kapitoly empirické části práce.

²⁶ srov. výrok členky Poslanecké Sněmovny Parlamentu České republiky paní Mgr. Mračkové Vildumetzové dostupné na: <https://videoarchiv.psp.cz/playa.php?cast=3326>, minuta 38

4 Hodnocení efektivity sociálně pedagogických intervencí poskytovaných nezletilým uprchlíkům bez doprovodu

Transparentnost metodologického přístupu je klíčovým kritériem zajištění kvality celého výzkumného procesu. Empirická část se tedy zaměřuje na co nejpřesnější popis realizace výzkumu od formulace výzkumného problému a výzkumné otázky, přes postupy, které vedly k výběru výzkumných metod, definici a popis výzkumného vzorku a konečně analýzy, vyhodnocení a interpretace získaných dat. Samozřejmě není pominuto ani hledisko etické a otázky validity a reliability realizovaného výzkumu. Celý proces lze pro názornost graficky znázornit s využitím (36) následně:

Obrázek 5: Proces výzkumu, zdroj: autorka s využitím (36)

4.1 Metodologie výzkumu

Pro realizaci výzkumu byla zvoleny kvalitativní metody výzkumu. Jedná se o širokou škálu strategií a výzkumných přístupů, které vedou k porozumění lidského chápání, prožívání a jednání v konkrétních situacích. Zaměřují se na interpretaci sociální reality účastníků výzkumu. Pracují primárně s verbálními daty a dávají možnost podrobně popsat zkoumanou situaci. Základní vlastností kvalitativních metod výzkumu je reflexe temporálních změn a tím i možnost popsat procesní složky společenských jevů.

Kvalitativní výzkumné metody jsou metody autentické v tom smyslu, že se snaží chápat chování lidí v jejich přirozeném prostředí. Nejde tedy prvoplánově o hledání nějaké předem dané reality, ale naopak o to, jak účastníci výzkumu realitu chápou, jak ji konkrétně prožívají a jak ji v konečném důsledku sami interpretují. „*Účastníci sociálního života jsou odborníky na život, který žijí. Oni (aspoň zčásti) rozumí sociálním jevům, neboť oni sami je musí zvládat.*“ (37)

Kvalitativní výzkumné metody spojuje interpretativismus jako společné východisko, založené primárně na interpretaci jevů očima jejich aktérů (38). Základním teoretickým východiskem je tedy fenomenologie v Husserlově pojetí, kdy vědomí, tedy vnímání konkrétního objektu nebo jevu subjektem je vytvářeno v interakci obojího. Přičemž toto vědomí je definováno jako „*noesis*“, tedy myšlenkový akt, který se odehrává v určitém čase (39). Toto je pro realizovaný výzkum zásadní, neboť je nutné mít na paměti, že sociální situace účastníků výzkumu se v čase mění a reliabilita výzkumu je tímto faktorem významně limitována.

Při přípravě výzkumu je vycházeno z hermeneutického paradigmatu²⁷, kdy hermeneutický kruh tvoří fundament pro hledání vzájemných souvislostí jednotlivých částí sdělení, jejich kontextů, a vztahů k celku, přičemž je zohledněna individualita a autonomie účastníka výzkumu i výzkumníka a jejich sociální, kulturní a jazyková specifika. Hermeneutický kruh se při dalším výkladu pak v souladu s moderním pojetím stává spíše spirálou (40), která směřuje ke stále přesnějšímu a lepšímu porozumění zkoumaným jevům a jejich souvislostem.

V předkládaném výzkumu se nejedná o práci s texty, nýbrž interpret je sám v interakci s účastníkem výzkumu. Jeho přítomné předporozumění, očekávání či předsudky nutně ovlivňují jeho vnímání informantových sdělení. Dávají mu však jedinečnou možnost modifikovat standardizovaný strukturovaný rozhovor a interagovat s účastníkem výzkumu a doptávat se na nové možné souvislosti, informace a perspektivy. To umožňuje výzkumníkovi kvalitnější porozumění získaným informacím a dává mu možnost lépe zasadit získané informace do celkového kontextu.

„*Na můj nejhorší zážitek si pamatuji úplně jasně. Bylo to, když mi ta uklízečka vyhodila z pokoje ten rozložený karton, tu rozloženou krabici od televize.*“ (41) *Výzkumnice:*

²⁷Paradigma je základní soubor předpokladů, vzorců myšlení, metod a hodnot, které určují rámec a přístup k výzkumu, poznání, interpretaci a porozumění určité oblasti nebo disciplíny. Pojem zaveden T.S. Khunem v díle *The Structure of Scientific Revolutions* z roku 1962

Pro zrovna tohle? N: Neměl jsem modlíci koberec a tak jsem si ho udělal z té krabice. Zastrkoval jsem si pod postel a pak přišel jsem ze školy a nebyl tam. Připadalo mi to, že mě znovu okradli. Můj koberec, který jsem si nesl z domova mi sebrali převaděči v Turecku, byl od bratra mého táty. Výzkumnice: Řekl jsi to někomu? Pomohl ti s tím tehdy někdo? N: Ano, brečel jsem a Marcel si toho všiml, tak se ptal proč. Nakonec mi koupili koberec, tedy takovou spíš rohož, ale já jsem byl rád. Mám ji do teď schovanou.“

Základem pro práci se získanými daty a jejich vyhodnocení je holistický přístup, který se zaměřuje na komplexní vyhodnocení získaných dat při zohlednění kontextů, vztahů a sociální reality jednotlivců a získání co největšího množství relevantních informací.

4.2 Výzkumný problém, výzkumná otázka

Realizovaný výzkum se zabývá hodnocením přínosu poskytovaných sociálně pedagogických intervencí příjemcům těchto intervencí v kontextu usnadnění jejich integrace do majoritní společnosti. Příjemci intervencí jsou v tomto případě nezletilí uprchlíci bez doprovodu. Základní výzkumná otázka byla definována takto: **Jak sociálně pedagogické intervence poskytované nezletilým uprchlíkům bez doprovodu přispívají k jejich integraci do majoritní společnosti?** Výzkum se snaží přinést odpověď na tuto otázku z perspektivy příjemců sociálně pedagogických intervencí, tedy samotných nezletilých uprchlíků bez doprovodu. Jedná se tedy o hledisko veskrze subjektivní, nicméně hledisko částečně odrážející potřeby celé skupiny těchto osob, které lze definovat jako specifické potřeby vzdělávací, sociální i kulturní. Zároveň také zohledňuje určité objektivní bariéry, se kterými se účastníci výzkumu v prvním roce pobytu v nové zemi setkávali.

V návaznosti na tuto základní otázku pak v průběhu realizace výzkumu vyvstala ještě další výzkumná otázka, která navedla výzkumnici k tomu, aby byla schopna lépe pochopit individuální vnímání procesu integrace a jeho subjektivní význam pro jednotlivé účastníky výzkumu. Tuto výzkumnou otázku by pak bylo možné definovat nejspíše takto: Co pro Vás znamená být integrován do majoritní společnosti? a vztahovala by se k subjektivnímu vnímání vlastní integrace, popřípadě „ne-integrace“ účastníků výzkumu. Otázka nebyla v rámci výzkumu účastníkům výzkumu takto nikdy položena. Nicméně většina účastníků výzkumu, konkrétně 20 osob, nějakým způsobem tuto otázku reflektovala, když popisovala svou současnou situaci nebo své další plány do budoucna.

Odpovědi účastníků výzkumu, které se nutně dotýkají tohoto tématu, poskytují hlubší vhled do procesu integrace ve smyslu subjektivního vjemu jedince, kdy je zcela běžné, že při objektivně stejné míře zapojení se do společnosti, se jeden konkrétní jedinec cítí plně integrován a jiný to vnímá naprosto odlišně. Tato výzkumná otázka si zaslouží detailní vědeckou analýzu v budoucnu.

4.3 Metoda výzkumu

Pro výzkum popisovaný v této diplomové práci byla zvolena metoda interpretativní fenomenologické analýzy - IPA²⁸ (42). Jedná se o induktivní²⁹ přístup, který se začal ve vědeckém zkoumání prosazovat v posledním desetiletí minulého století jako specifická metoda pro zkoumání subjektivních zkušeností a interpretací. IPA je flexibilní metodou, která umožňuje výzkumníkovi zachytit a porozumět bohatosti subjektivních zkušeností účastníků výzkumu a přispívá k hlubšímu vhledu do lidského prožívání a významového světa jednotlivců. Výzkumník se snaží porozumět a interpretovat rozhovory s účastníky výzkumu, aby odhalil struktury jejich zkušeností a zaměřuje se na to, jak lidé interpretují a dávají smysl svým zkušenostem a jakým způsobem tyto interpretace ovlivňují jejich chápání světa. IPA je považována za otevřený a flexibilní přístup, který se dále vyvíjí a upravuje v závislosti na konkrétním výzkumném kontextu a potřebách. Výzkumník by měl „... být inovativní.“ a mít na zřeteli, že „... jde o společné dílo participanta výzkumu a výzkumníka.“ (42)

Vzhledem k výše uvedenému je zřejmé, že není možné se zcela vyhnout zahrnutí předchozích zkušeností výzkumníka do realizovaného výzkumu. Proto je reflexe zkušeností a předporozumění výzkumníka integrální součástí výzkumu. Je však nezbytné, aby výzkumníkově hledisko bylo zvědoměno a jako takové reflektováno, přičemž je nutné zajistit, aby nepřevládlo nad zkušeností účastníků výzkumu. Tím tedy metoda vybočuje

²⁸V českém jazyce se lze setkat i se zkratkou IFA

²⁹Indukce – vyvození obecného pravidla o určité pravidelnosti. Obecně myšlenkový pochod od jednotlivého k obecnému.

z tradičního fenomenologického pojetí³⁰, protože uvědomělá reflexe zkušeností výzkumníka zvyšuje validitu a efektivitu výsledné analýzy. (43)

Při realizaci výzkumu byl zvolen idiografický přístup, kdy se výzkumník zabývá detailně každým jednotlivým případem – účastníkem výzkumu a zkoumá subjektivní zkušenosti tohoto konkrétního člověka a to, jaký význam tento jedinec přisuzuje své autentické zkušenosti. Data od účastníka výzkumu jsou nejprve analyzována samostatně a jsou definovány určité základní skupiny a témata. Teprve po ukončení sběru dat je přistoupeno k hledání vztahů mezi tématy, napříč všemi získanými daty. Při těchto činnostech je velmi důležité zachovávat autenticitu sdělení účastníka výzkumu a používat při popisu konkrétních termínů vždy jazyka³¹ účastníka výzkumu.

4.3.1 Metody sběru dat

Základními metodami sběru dat v popisovaném výzkumu byly dotazník a řízený polostrukturovaný rozhovor.

Dotazník sloužil výhradně k získání základních osobních a kontaktních údajů účastníků výzkumu a obsahoval faktické otázky³². V záhlaví dotazníku jsou informace o výzkumníkovi, účelu výzkumu, garance anonymity pro účastníka výzkumu, a informovaný souhlas účastníka výzkumu. Údaje z dotazníků slouží pro identifikaci účastníka výzkumu pro účely vyhodnocení a interpretace výsledků výzkumu. Kontaktní údaje pak byly využity také při peer debriefingu (44).

Řízené polostrukturované rozhovory³³ probíhaly v rámci přímého kontaktu účastníka výzkumu a výzkumnice. V případě potřeby byl rozhovoru přítomen i tlumočnick.

Oproti původnímu plánu mohly být rozhovory realizovány pouze ve městech Weiden, Bremen a Hannover. Výzkum byl připravován v roce 2019 s tím, že proběhne v roce 2020. Toto nebylo možné realizovat vzhledem k vypuknutí pandemie onemocnění SARS Cov-19 a zavedeným protiepidemickým opatřením. Po částečném uvolnění těchto

³⁰viz. kapitola 4.1 této práce

³¹nikoli ve smyslu národního jazyka, nýbrž ve smyslu používaných výrazových prostředků, k tomuto více v kapitole 4.4

³²dotazník v Příloze č.1

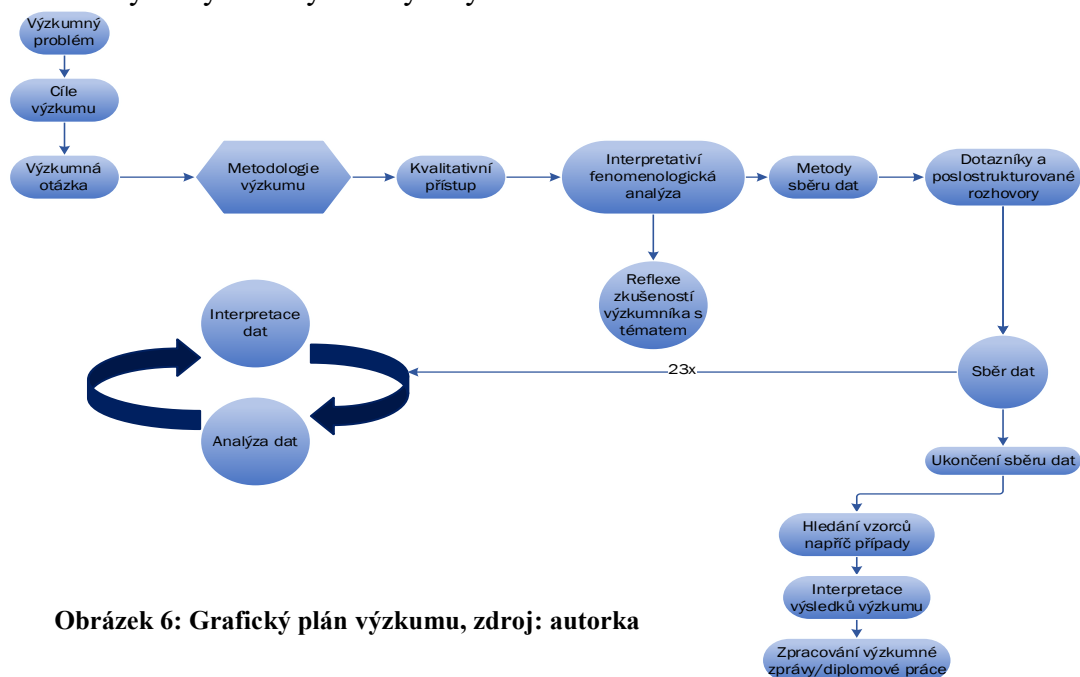
³³seznam okruhů otázek k polostrukturovanému rozhovoru je v Příloze č.2

opatření mohly být rozhovory realizovány v listopadu 2020 a poté opět až v období od července 2021 do ledna 2022. Jak je u polostrukturovaného rozhovoru obvyklé, bylo na počátku definováno určité jádro rozhovoru tvořené tzv. povinnými otázkami, jejichž zodpovězení účastníkem výzkumu podmiňovalo využitelnost získaných dat pro realizovaný výzkum. Polostrukturovaný rozhovor nabídl výzkumníkovi možnost ověřovat si odpovědi dotazovaného a zamezit tak nepochopení otázky či nesprávné interpretaci řečeného. Toto bylo, s ohledem na specifika osob zahrnutých do výzkumného vzorku, naprosto nezbytné. Také možnost pokládat doplňující otázky se ukázala jako velice přínosná³⁴.

4.4 Design výzkumu³⁵

Design prezentovaného výzkumu byl v teoretické rovině připraven v roce 2019. Původní časový harmonogram počítal s realizací sběru dat v průběhu roku 2020, nicméně tento záměr nebylo možné z důvodu proti pandemických opatření realizovat a sběr dat byl ukončen až v lednu 2022.

Pro lepší orientaci byl vytvořen grafický plán výzkumu, který odráží hlavní fáze výzkumu a jsou v něm znázorněna jak propojení mezi jednotlivými fázemi výzkumu, tak i mezi získanými výzkumnými daty a výzkumnou otázkou.

Obrázek 6: Grafický plán výzkumu, zdroj: autorka

³⁴viz. kapitola 4.1 této práce

³⁵„...rámcové uspořádání nebo plán výzkumu.“ (65)

Pro úplnost je nutné informovat, že původně bylo zamýšleno využít pro výzkum metodu zakotvené teorie. Proto byl sestaven, pro IPA takto nezvykle rozsáhlý, výzkumný soubor. Po opětovném zvážení cílů výzkumu se výzkumnice rozhodla upřednostnit metodu IPA, protože tato dokáže podle jejího názoru lépe postihnout podstatu výzkumné otázky.

4.4.1 Etická hlediska výzkumu

Již při přípravě designu výzkumu bylo zřejmé, že výzkum bude narážet na určité etické problémy, které jsou spojeny se sociálním postavením účastníků výzkumu a výzkumnice. Účastníci výzkumu – uprchlíci, často ještě bez pevného právního postavení v zemi pobytu, budou poskytovat informace osobě, která pro ně představuje součást systému, který má zásadní vliv na to, jaká bude jejich další perspektiva v zemi pobytu.

Výzkumnice se snažila tuto problematickou situaci plně reflektovat a vysvětlovat již v informačních materiálech, které nabízely účast ve výzkumu, že účast ve výzkumu je zcela dobrovolná a není spojena s žádnými dalšími právy nebo povinnostmi ve vztahu k účastníkům výzkumu. Vysvětlovala, že výzkum je motivován snahou popsat a zlepšit celý proces poskytování sociálně pedagogických intervencí tak, aby lépe vyhovoval potřebám osob z této cílové skupiny. Zdůrazňována byla zvláště skutečnost, že účast ve výzkumu nemá naprosto žádný vliv na azylové řízení. Toto vysvětlení předcházelo vždy i dohodě na termínu rozhovoru a také i rozhovoru samotnému.

Již při oslovování potenciálních účastníků výzkumu byla zvolena forma letáků, které byly připraveny tak, aby potenciální zájemci o účast ve výzkumu sami učinili první aktivní krok a předali své kontaktní údaje výzkumnici. Ta je pak postupně kontaktovala a domlouvala s nimi konkrétní podmínky účasti ve výzkumu.

Před samotným výzkumem všichni účastníci výzkumu podepsali informovaný souhlas o své účasti ve výzkumu. Formulář informovaného souhlasu byl v německém jazyce a ti účastníci výzkumu, kteří nebyli schopni porozumět obsahu dokumentu, měli k dispozici tlumočnicka.

Pro záznam rozhovorů s účastníky výzkumu jsou používána jména. Tato jména uvedli účastníci výzkumu jako jména, která si přejí v rámci vedeného strukturovaného rozhovoru používat. Zda jde o jména reálná nebo smyšlená, nebylo zjišťováno.

Všem účastníkům výzkumu byla nabídnuta možnost peer debriefingu.

4.4.2 Validita a reliabilita výzkumu

Otázka způsobu zajištění validity výzkumu byla jednou z důležitých otázek, které si výzkumnice kladla při přípravě designu výzkumu. Relevance mezi skutečnými výsledky výzkumu a jeho předem stanovenými cíli byla v tomto případě zajištěna pravidly, která byla předem stanovena pro vytvoření výzkumného souboru. Při stanovení těchto kritérií bylo zásadní, že výzkum proběhl s účastníky výzkumu, kteří prokazatelně disponovali informacemi, které byly v rámci výzkumu sledovány a byly nosné pro zodpovězení výzkumné otázky.

Naplnit požadavek na reliabilitu kvalitativního výzkumu není snadné. Již z podstaty zvolené metody výzkumu, kdy polostrukturované rozhovory jsou vždy ovlivněny celkovou psychickou a sociální situací účastníků výzkumu a v čase se mění, nelze splnění tohoto kritéria garantovat stoprocentně. Při popisovaném výzkumu byla uplatňována předem stanovená kritéria pro výběr výzkumného souboru. Výzkumnice provedla první fázi výzkumu, tedy vlastní reflexi zkušeností s tématem výzkumu pouze jedenkrát před započítáním analýzy prvního výzkumného vzorku. Tím se snažila zajistit objektivitu svého přístupu k analýze všech výzkumných vzorků. Vzhledem k tomu, že v určitých segmentech výzkumu dochází u účastníků výzkumu ke shodným hodnocením konkrétních jevů, lze usuzovat, v tomto případě by obdobný výzkum patrně přinesl obdobné výsledky. Toto tvrzení podpírá i, pro použitou metodu nezvykle rozsáhlý, výzkumný soubor.

4.5 Výzkumný soubor

Výběr výzkumného vzorku pro realizaci kvalitativního výzkumu musí v maximální možné míře reflektovat výskyt zkoumaného jevu. Výzkumný vzorek byl proto konstruován tak, aby účastníci výzkumu splňovali následující kritéria:

1. Příklad do SRN v době jejich nezletilosti
2. Příklad do SRN bez doprovodu zákonného zástupce
3. Příklad do SRN v době od 01.01.2017 do 31.12.2019

V důsledku uplatnění těchto kritérií se podařilo získat velmi nosný vzorek.

Velikost výzkumného vzorku nebyla předem stanovena. Výzkumnice nabídla účast na výzkumu formou informačních letáků. Letáky byly vyvěšeny ve vzdělávacích institucích

poradenských střediscích a ubytovacích zařízeních. Výzkum byla aktivně prezentován na pravidelných setkáních kulturních tlumočnicků v letech 2020 a 2021 a na pravidelných setkáních integračních koordinátorů krajských úřadů Horní Falce a Brém v témže období.

O účast ve výzkumu projevilo zájem celkem 52 osob. 11 osob kontaktovalo výzkumnici přímo prostřednictvím aplikace WhatsApp, 41 osob odevzdalo vyplněnou část informačního letáku s kontaktními údaji a výzkumnice je pak sama kontaktovala. 11 osob telefonicky, 8 osob elektronickou poštou a 22 osob prostřednictvím aplikace WhatsApp. Z prvotního kontaktu bylo zřejmé, že 7 osob nesplňuje kritéria stanovené pro výběr do výzkumného vzorku. Se zbylými 45 osobami se výzkumnice postupně dohodla na osobním setkání. Před samotným setkáním 12 osob zrušilo z různých důvodů svou účast (nemoc, přestěhování na jiné místo, časová zaneprázdněnost, nezájem o účast). 4 osoby na dohodnuté setkání bez dalšího nedorazily. S 29 osobami, které na osobní setkání dorazily byl proveden sběr dat. 6 osob, které se zúčastnily sběru dat nesplňovalo předem stanovená kritéria pro účast ve výzkumu. Tyto osoby byly o této skutečnosti informovány a 4 z nich trvaly na tom, že se chtějí výzkumu zúčastnit. Bylo jim tedy umožněno realizovat rozhovor s výzkumnicí. Data od těchto osob nebyla ve výzkumu zohledněna.

Celkem tedy výzkumný vzorek obsahuje 23 vyplněných dotazníků a 23 zápisů z polostrukturovaných rozhovorů. Data byla získána z osobních rozhovorů s účastníky výzkumu osobně výzkumnicí v době mezi listopadem 2020 a lednem 2022. U 2 rozhovorů byl přítomen tlumočnick, 21 rozhovorů bylo vedeno výhradně v německém jazyce. Dotazníky byly vyplněny účastníky výzkumu bezprostředně před započítím rozhovoru. Výzkumnice, popřípadě tlumočnick byli účastníkům při vyplňování dotazníků nápomocni, pokud se u nich vyskytl problém s porozuměním konkrétní otázky.

Konkrétní údaje k účastníkům výzkumu jsou shrnuty v následující tabulce:

Číslo odkazu v seznamu literatury	Jméno	Datum příchodu do SRN	Věk při příchodu do SRN	Země původu	Místo rozhovoru	Datum rozhovoru
12	Mustafa	25.10.2017	17	Afghánistán	Weiden	14.11.2020
13	Fazal	28.10.2018	17	Afghánistán	Weiden	15.11.2020
14	Siar	09.01.2017	15	Afghánistán	Weiden	14.11.2021
15	Enayathullah	12.02.2017	17	Afghánistán	Bremen	29.12.2021
26	Nasrullah	15.05.2017	15	Afghánistán	Weiden	24.01.2022
27	Elmes	15.05.2017	17	Somálsko	Bremen	21.12.2021

30	Abill	12.06.2017	16	Nigérie	Weiden	01.07.2021
32	Jasim	17.02.2019	17	Irák	Weiden	15.11.2021
34	Zain	24.11.2019	17	Sýrie	Hannover	02.12.2021
35	Jousuf	14.02.2018	16	Sýrie	Weiden	26.01.2022
41	Nagibullah	01.11.2017	16	Afghánistán	Weiden	04.01.2022
48	Ari	14.12.2019	17	Nigérie	Bremen	04.11.2021
49	Haroon	21.03.2018	16	Afghánistán	Hannover	17.01.2022
50	Omar	13.08.2019	17	Sýrie	Bremen	04.07.2021
51	Reza	02.09.2019	17	Afghánistán	Hannover	25.08.2021
52	Suhar	17.08.2019	16	Somálsko	Bremen	24.11.2020
53	Sarim	19.02.2019	16	Eritrea	Hannover	30.09.2021
54	Mohammad Agha	26.10.2017	16	Afghánistán	Weiden	09.10.2021
55	Samer	04.02.2019	16	Irák	Weiden	04.10.2021
56	Noor Hassan	17.11.2017	15	Afghánistán	Bremen	18.12.2021
57	Safiola	30.10.2017	16	Afghánistán	Weiden	10.10.2021
59	Omid	12.08.2018	16	Eritrea	Weiden	22.10.2021
60	Lamir	29.11.2019	17	Nigérie	Bremen	21.01.2022

Tabulka č. 1 – Přehled účastníků výzkumu

Zásadním kritériem pro zařazení účastníka výzkumu do výzkumné skupiny bylo kritérium věku. Právě toto kritérium je však ze všech nejproblematictější, protože uprchlíci většinou při příchodu do Schengenského prostoru nemají žádné doklady ze zemí původu, nebo, pokud jsou již nějaké doklady k dispozici, jsou v těchto dokladech uvedena data, která nemají přílišnou vypovídací hodnotu³⁶. Většina uprchlíků nezná přesné nejen datum svého narození, ale často ani rok narození. Jejich fyzický zjev bývá navíc poznamenán nedostatečnou výživou v dětství, a proto velmi často vypadají na první pohled subtilněji než příslušníci majoritní společnosti. Za této situace bylo v případě uprchlíků bez doprovodu, kteří se po příchodu do SRN sami prohlásili za nezletilé a nebylo zcela zřejmé, jaký je jejich skutečný věk, prováděno až do roku 2015 forenzní vyšetření kostní tkáně. Tato neinvazivní metoda dokáže poměrně přesně určit stáří konkrétního jedince mezi 0 - 20 lety. V roce 2015 se vzhledem k velmi vysokému počtu osob, které do Schengenského prostoru přicházely, od této praxe upustilo a využívá se již jen v odůvodněných případech, kdy je skutečně

³⁶V dokladu totožnosti je např. uvedeno, že v době vydání dokladu bylo osobě na dokladu asi 11 let

bezpodmínečně nutné znát co nejpřesněji věk dané osoby³⁷. Od roku 2015 se tedy za nezletilou považuje každá osoba, která se sama za nezletilou prohlásí, pokud není prokázán opak.

Velmi často dochází k tomu, že se osoby, které již zletilost dovršily, prohlašují samy za nezletilé. Důvodem pro toto jednání, je jiný způsob zacházení s nezletilými osobami v centrech akutní péče, vyšší míra poskytované podpory při integraci a také vyšší míra zapojení státu při řešení případných problémů. Pokud je navíc nezletilé osobě přiznán azyl, má tato právo na sloučení rodiny a matka, otec i sourozenci mohou poměrně rychle získat povolení k pobytu resp. azyl.

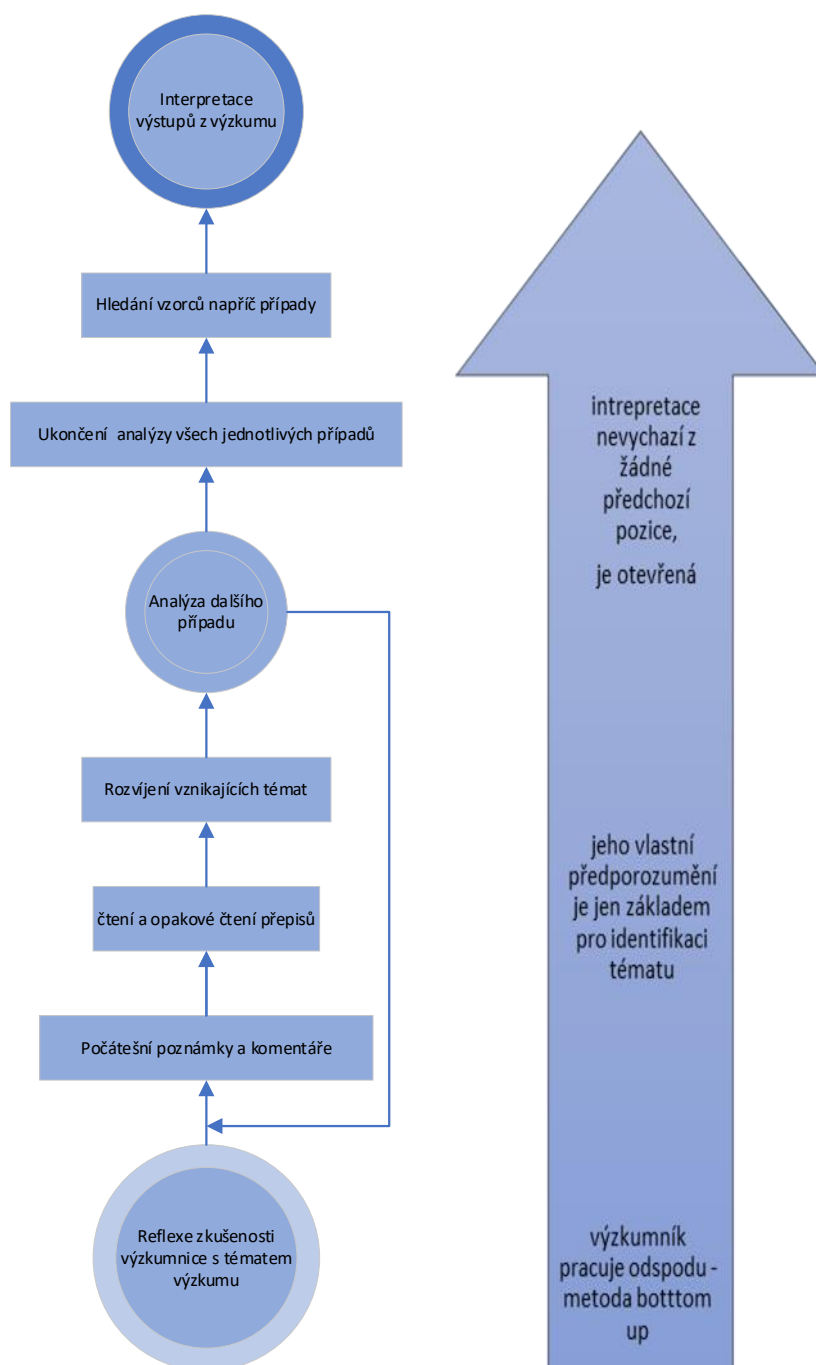
Pravidla pro účast ve výzkumu, který je zde popisován plně reflektují používanou praxi a za nezletilou je tak pro účely tohoto výzkumu považována osoba, která se při příchodu do SRN za nezletilou prohlásila.

V době, kdy byly vedeny polostrukturované rozhovory, které byly využity v prezentovaném výzkumu, byli všichni účastníci výzkumu již zletilí a žili mimo střediska akutní péče.

³⁷Například pro účely trestního řízení

4.6 Analýza výzkumných dat

Proces analýzy výzkumných dat s použitím metody IPA je procesem cyklickým. Výzkumník se opakovaně vrací k získaným datům, provádí jejich opakovanou kontextuální analýzu a snaží se porozumět individuálním postojům účastníku výzkumu a poté hledat společně znaky a postoje, které lze průřezově nalézt v datech získaných z celého výzkumného vzorku. Pro snazší pochopení procesu analýzy lze využít následující graf³⁸.

Obrázek 7: Grafické znázornění procesu analýzy výzkumných dat s využitím metody IPA

³⁸ Vytvořenou autorkou s využitím (45)

4.6.1 Reflexe zkušeností s tématem

Prvním krokem analýzy, je provedení vlastní reflexe výzkumníkova postoje k tématu a rozboru jeho zkušeností s tématem výzkumu. Tím vzniká nejprve určitá základní rovina, která tvoří základ pro porozumění dané žité zkušenosti z pohledu respondenta. V případě popisovaného výzkumu se výzkumnice znovu zabývala archivními materiály, které byly k dispozici z let 2015 - 2017 ze střediska akutní péče. Zejména fotodokumentace a deníkové záznamy z chodu zařízení znovu připomněly prožité zkušenosti a metodou vnitřního dialogu, se výzkumnice pokusila o sebereflexi svých postojů³⁹. Výzkumnice provedla tento krok v rámci výzkumu pouze na jeho počátku a neztotožnila se tedy s názorem prezentovaným Kostíkovou a Čermákem, když tito uvádí: *„Protože se vztah k tématu samozřejmě postupem analýzy může proměňovat, je na místě tuto reflexi provést několikrát v průběhu výzkumu.“* (45) Na rozdíl od obou autorů je přesvědčena, že vztah výzkumníka k tématu by měl být vyjasněn na jeho počátku, a v případě, že dojde ke změně postoje výzkumníka k tématu, měla by být znovu provedena kompletní analýza získaných materiálů s ohledem na tuto změnu.

4.6.2 Čtení a opakované čtení

Poté bylo přistoupeno ke čtení prvního přepisu polostrukturovaného rozhovoru, Výzkumnice zaměřila svou pozornost na účastníka výzkumu. Data z dotazníku byla podkladem pro reflexi osobnosti účastníka výzkumu a čtením přepisu rozhovoru se výzkumnice pokoušela v co nejvyšší míře vejit do pozice účastníka výzkumu.

Bezprostředně po opakovaném čtení následovala detailní analýza textu. Texty rozhovorů byly přepsány tak, že obsahovaly čísla řádků, což velmi usnadňovalo orientaci v textu při vyhodnocování výzkumných dat. Zároveň byl přepis naformátován do bloku tak, aby byl dostatek místa v levém i pravém okraji listu, kam si výzkumnice mohla dělat poznámky. U některých listů, kde rozsah poznámek přesáhl prostor listu A4 byl po stranách připevněn ještě doplňkový list papíru pro poznámky. Vzhledem k tomu, že pro sběr dat byl v některých případech využit tlumočnick a u ostatních účastníků výzkumu byly vedeny

³⁹ ukázka písemného záznamu vnitřního dialogu v Příloze č. 1

rozhovory v německém jazyce, tedy v jazyce, která je pro účastníky výzkumu jazykem cizím, a nikdo z účastníků výzkumu jen neovládal lépe než na úrovni B1⁴⁰, nebylo prakticky možné při analýze textu využít hledisko lingvistické. To zajisté analýzu určitým způsobem ochuzuje, nicméně s ohledem na cílovou skupinu výzkumu, byl tento fakt zřejmý již při přípravě výzkumu. Výzkumnice se tak mohla mnohem intenzivněji zaměřit na deskriptivní analýzu. Při opakovaném čtení textu se výzkumnice zaměřovala zejména na vyjádření pocitů a jejich propojení. Nejvíce nosné se v této souvislosti jevily pasáže, kdy se výzkumnice doptává nebo účastník výzkumu sám popisuje konkrétní jev/věc z různých hledisek.

„Bylo to pro mě všechno nové. Celá ta školní budova byla jako bludiště a nejhorší bylo, že jsem ten první den zabloudil a vůbec nevěděl, kde jsem. Nechtěl jsem někde klepat, a tak jsem čekal až někdo půjde a pořád nikdo nešel. Cítil jsem se úplně v háji.“

„... moc se mi líbila hlavně škola. Je to obrovská budova, prosklená, moderní, naše třída je také hodně moderní a má všechnu možnou techniku, což mám rád. Posílal jsem domů fotky a oni mi skoro nevěřili, že takto vypadá škola, a že tam do téhle školy chodím já.“ (15)

Při opakovaném čtení se pak výzkumnice zaměřila na hlubší konceptuální analýzu textu a zaznamenávala si otázky, které jí při čtení textu, ve vazbě na sdělení účastníka výzkumu, napadaly. Na levou stranu listu si výzkumnice zaznamenávala deskriptivní a pojmové komentáře, na pravou potom konceptuální poznámky a témata, která se postupně „vynořovala“.

4.6.3 Poznámky a komentáře

Další fází analýzy dat byl rozvoj vznikajících témat, kdy se objem dat i poznámek redukuje a seskupuje do nově vznikajících celků. V této fázi se fokus přesouval od účastníka výzkumu k výzkumnici, která prováděla interpretaci a organizaci výzkumných dat. Bylo by chybou se domnívat, že jde o odklon od reflexe zkušenosti účastníka výzkumu. Reálně se jedná o aplikaci hermeneutického kruhu, kdy výzkumnice spojuje dohromady to, to předtím bylo spojeno, poté fragmentováno a nyní se opět spojuje do nových souvislostí. Tato fáze je charakterizována především hledáním výstižných, možno říci esenciálních témat

⁴⁰ Úroveň posuzována dle Evropského referenčního rámce pro jazyky; více k tématu na: <https://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/spolecny-evropsky-referencni-ramec-pro-jazyky>

a výzkumnice se nažila témata formulovat co nejpřesněji tak, aby nebylo nutné je již v průběhu dalších analýz měnit. Toto se podařilo. V závěru této fáze je znovu uplatněn hermeneutický kruh a nově vzniklý celek byl opětovně konfrontován s jednotlivými částmi. Bylo ověřováno, zda téma skutečně vystihuje podstatu výpovědi účastníka výzkumu.

4.6.4 Hledání souvislostí napříč tématy

Následuje fáze hledání souvislostí napříč jednotlivými identifikovanými tématy. Výzkumnice použila metodu fyzické manipulace s tématy, kdy si všechna témata vytiskla na papíry formátu A6 a tyto rozložila na plochu stolu a hledala vzájemné souvislosti. Při této analýze se výzkumnice snažila udržet pozornost na výzkumné otázce a pokoušela a se vyhledávat témata vztahující se k jednotlivým druhům sociálně pedagogických intervencí. Mimo klasické vztahové analýzy mezi tématy a hledání témat nadřazených tedy proběhlo i přeskupení témat ve vztahu k výzkumnému problému. V potaz byla brána i frekvence výskytu témat, přičemž frekvence tématu byla jedním z důležitých faktorů pro zařazení do finálního seznamu témat. Výstupem z této fáze je pak seznam témat vyvstávajících z výpovědí účastníka výzkumu.

Po skončení této fáze se výzkum opět vrací do bodu popsáném v kapitole 4.6.2 a celý proces se opakuje s každým získaným dotazníkem a zapsaným rozhovorem znovu. Proces je graficky znázorněn v grafu na obrázku č. 6.

V následující tabulce je prezentován seznam témat, který vznikl na základě vyhodnocení celého souboru výzkumných dat.

Tematické okruhy	Témata	Podtémata
první dny po příchodu	ubytování	hygiena
		jídlo
		spolubydlící
vzdělávání	pocity	jazyková výuka
		škola
zdraví fyzické i duševní	nemoc	

	moje strachy	
spiritualita	pravidla	víra
společné aktivity		
opatrovník		
personál	učitelé	
	pracovníci střediska	vychovatelé
		terapeuti
		opatrovník
moje rodina	situace doma	peníze
		strach
		komunikace
budoucnost	integrace	moje plány
		moje sny
		moje cíle
instituce		stěhování
pozitivní zážitky		lidé
negativní zážitky	trauma	represe

Tabulka č. 2 – Seznam témat

4.6.5 Hledání vzorců napříč případy

Tento krok je klíčový pro úspěšné zodpovězení výzkumné otázky. Výzkumník v tomto stádiu výzkumu vyhledává vazby a souvislosti mezi jednotlivými případy. Využívá témata z jednotlivých případů k dohledání kontextu případů jiných, popřípadě i k jejich pochopení nebo vysvětlení. V popisovaném výzkumu došlo v této fázi k vystoupení jednoho zásadního tématu, která je společné a zásadní pro naprosto všechny účastníky výzkumu. Tímto zásadním tématem, které se jednoznačně ukazuje jako zcela klíčové pro integraci účastníků výzkumu do majoritní společnosti i pro jejich osobní pocit progresu při začleňování do společnosti je vzdělávání, a to především vzdělávání jazykové. V prvním plánu jde o výuku jazyka a následně pak o vzdělávání jak formální školní, tak i neformální v rámci běžných životních situací, kdy se metodou „learning by doing“ (46) seznamují s pravidly sociální interakce v zemi pobytu.

„Nejhorší bylo, když na mě někdo mluvil a já jsem vůbec nechápal, co po mě chce. Snažil jsem se rozumět a vypadalo to už líp, ale pak jak jsme museli nosit tu roušku, tak to bylo ještě horší, protože to už jsem zase nerozuměl skoro vůbec nic. Pak najednou jsem si šel koupit jídlo a u pekaře mi ta prodavačka rozuměla a nemusel jsem ukazovat. To bylo poprvé. Hned jsem volal domů, že se domluvíme a říkal jsem to i ve škole. Měl jsem fakt radost. Velkou. (27)

„Vzpomínám si, jak jsem si chtěl sám jít koupit kalhoty, bez vychovatele, že už to umím a zvládnou. A tak jsem šel a našel jedny, co byly pěkné. Zkusil jsem je a byly dlouhé. Prodavačka se přišla zeptat, jestli mi jsou a já řekl něco blbě, protože mi přinesla druhé a já je nezkoušel, i když ona říkala abych je zkusil, já je koupil a doma jsem zjistil, že jsou ještě delší než tamty. Tak jsme je šli už s vychovatelem vyměnit a on mi řekl, že příště budu nakupovat s ním. Bylo mi z toho hodně blbě, protože jsem si připadal úplně k ničemu. Vždycky, když si jdu koupit oblečení, tak si na tohle vzpomenu. Ted' už by se mi nestalo, umím už dobře německy a rozumím všemu.“

„Byla výluka a místo tramvají jezdil jenom autobus. My jsme nasedli do špatného a nevěděli, že je špatný. Až na konci, kdy všichni vystoupili, tak jsme taky vystoupili a stáli jsme a ten autobus, co jsme s ním přijeli mezitím odjel. Tak jsme volali vychovateli, ale nemohli jsme se mu nejdříve dovolat. Zkoušeli jsme se zeptat, ale lidi nám něco vysvětlovali, co jsme nějak necháпали. Pak jsme našli značku s názvem ulice a poslali fotku vychovateli a ten nás autem našel. Tehdy jsme tu byli asi týden nebo dva a vůbec jsme nerozuměli, ale vychovatel nám tehdy ukázal, jak máme číst ten jízdní řád, že nahoře jsou hodiny a v tom sloupci minuty a že zastávka zpět je většinou na druhé straně, kde také byla, ale my jsme si toho vůbec nevšimli.“ (47)

„Asi nejzajímavější pro mě byla matematika. Počítat jsem uměl dobře, doma máme obchod. Ale zjistil jsem, co znamenají ty znaky na kalkulačce a k čemu to je. To neví ani tátův bratr a ten chodil do školy dlouho. Když jsem se ho na to jako malý ptal, řekl mi, že to je na nic, a že se s tím nemám zabývat. A já to ted' vím, a dokonce něco i používám. (13)

Při hledání vzorců se ukázala potřeba 3 tematické okruhy přejmenovat tak, aby to lépe vystihovalo obsah tématu⁴¹.

⁴¹ Viz. Tabulka č.2

původní název tématu	nový název tématu
náboženství	spiritualita
škola	vzdělávání
vychovatelé	personál

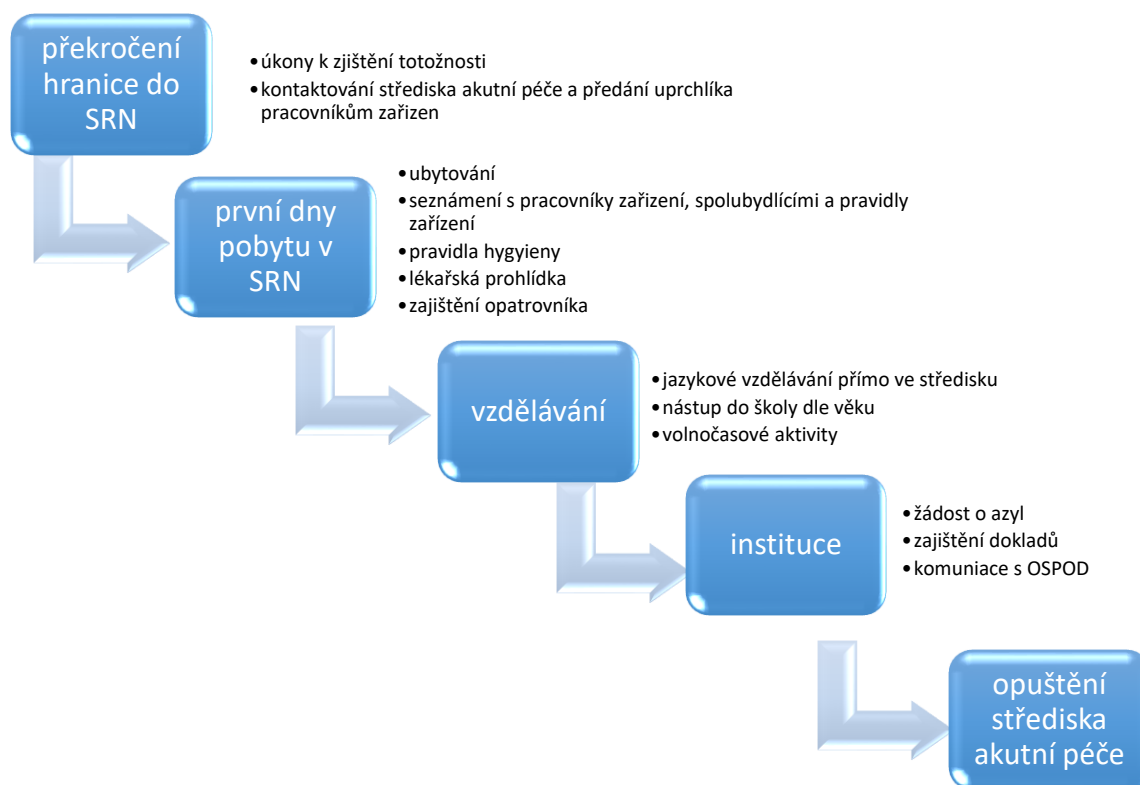
Tabulka č. 2 – Témata - nové názvy

4.6.6 Interpretace výsledků výzkumu

Výzkumnou metodu IPA charakterizuje využití interpretace. Tato metoda nám umožňuje zkoumat nejen to, co je bezprostředním a zjevným obsahem textu, nýbrž i možnost jít za tuto linii a absorbovat osobnost výzkumníka s jeho předporozuměním a zkušenostmi. To je velkým obohacením výzkumu, neboť nelze predikovat, které osobní zkušenosti výzkumníka budou rezonovat s výpověďmi účastníků výzkumu. Tento dynamický proces klade však velké nároky na fundovanost výzkumníka, kdy tento musí velmi dbát na rozlišování toho, které interpretace textu jsou autenticky podloženy výpovědí účastníka výzkumu, a které jsou ovlivněny jeho vlastním osobním kontextem.

Jak již bylo uvedeno, probíhal sběr dat výhradně v německém jazyce. Stejně tak i analýza výzkumných dat proběhla v němčině. Data získaná od účastníků výzkumu nebyla do češtiny překládána, s výjimkou těch pasáží, které byly citovány v této práci.

Pro usnadnění analýzy opět pomohlo grafické znázornění příběhu, který je společný účastníkům výzkumu.

Obrázek 8: Grafické znázornění příběhu účastníka výzkumu, zdroj: autorka

Jedná se o znázornění procesu po příchodu do cílové země a v podstatě není důležité, jak dlouho jednotlivé fáze trvají, jako spíše co konkrétně se v dané fázi odehrává. Obvykle se jednotlivé fáze v čase překrývají a sociálně pedagogické intervence jsou poskytovány dle potřeby jak ad hoc, tak i dle plánu, který si určují sama jednotlivá zařízení.

Po příchodu do cílové země a konkrétního střediska akutní péče byla jako negativní či zátěžová situace opakovaně popisován moment, kdy došlo k „převzetí“ uprchlíka od příslušníka policie pověřeným pracovníkem zařízení a jeho převozu do zařízení.

„Ona přišla do místnosti a vůbec se na mě nepodívala a bavila se s tím policistou. Pak mi něco řekla anglicky, ale já anglicky neumím. Tak zavolala a v telefonu mi někdo, pak jsme zjistil, že to byl Mustafa řekl, že mě odvede do domova a že s ní mám jí, že je dobrá. Vůbec jsem s ní jít nechtěl, ale neměl jsem jinou možnost. Byla teď nevím to slovo, ale prostě, že ona je vícená. Šli jsme do auta a ona nasedla a řídila. Poprvé jsem jel v autě, které řídila žena.“ (48)

„Už předtím to bylo fakt nepříjemný, s policisty a pak ta cesta do domova, a pak když jsme přišli do té místnosti a já jsem viděl ty postele nad sebou, tak jsem věděl, že tam nechci být. Ale nic jiného tam nebylo a jediné volné místo bylo nahoře a tak jsem si tam vlezl, batoh si vzal k sobě a když ten vychovatel konečně odešel, stejně jsem mu vůbec moc nerozuměl,

co mi celou tu dobu říkal, tak jsme tam brečel. Až když někdo zase přišel, byl to tehdy Hussein, to si pamatuji dobře, tak jsem musel přestat, to by bylo špatný, kdyby mě tak viděl. Tak to bylo asi nejhorší, když se takhle ptáš.“ (49)

„Ze všeho nejhorší byl ten čas, kdy jsem čekal, co se mnou bude. Pak přijela nějaká žena a odvezla mě do domova. Neřekla mi vůbec nic. Celou cestu jenom telefonovala a já jsem se hrozně bál, nevěděl jsem kam mě veze, proč, nic jsem nevěděl a bylo to strašné.“ (50)

Jiní účastníci výzkumu však v této souvislosti zmiňují, že opuštění policie, jako represivní složky, pro ně bylo spíše příjemné a přijetí v novém domově proběhlo dobře.

„Byl jsem rád, že si pro mě Marcel přijel a odvezl mě pryč. Byl jsem hrozně unavený, špinavý a hlavně, bál jsem se těch policistů, měli psy. V domově jsem se konečně umyl a pořádně najedl. (27)

Jiní účastníci výzkumu tuto událost nepopisují nijak detailněji a jen konstatují, že od policie byli poté předáni pracovníkům zařízení a zaměřují se spíše na popis prvních dní pobytu v zařízení.

V následující tabulce jsou tyto výsledky číselně shrnuty.

Negativní vjem	Pozitivní vjem	Neutrální vjem/ nezminěno
11	5	7

Tabulka č. 3 - Pocity účastníků výzkumu

V prvních dne zmiňují účastníci výzkumu i potíže se stravou a hygienou, jako jednu ze spíše negativních zkušeností.

„Vůbec jsem si nebyl jistý, jestli to jídlo, co nám dávají je skutečně halal. Nechtěl jsem se ptát, ale měl jsem obavy. Tak jsem jedl jen vejce a sýry a tak. Měl jsem chuť i na to maso, ale nebyl jsem si jistý.“ (12)

„Nejdřív jsem vůbec nevěděl, jak s tím WC. Pak mi to ukázali kluci, ale to utírání jenom papírem mi přišlo divné, ale utírat jsem se musel a voda tam v tom záchodě nebyla. Výzkumnice: V záchodě nebyla voda? Ne tam jo, ale nebylo tam na záchodě umyvadlo, to bylo venku před záchodem. Je to asi blbý, že ti to říkám takhle, ale ty ses ptala, že chceš vědět i tydle věci, tak ti to říkám, protože vím, že to bylo blbý i jiným klukům, a třeba je to blbý i dál a ty to přece budeš někam někomu psát.“ (13)

Pro některé z nich byla velmi traumatizující lékařská prohlídka.

„Negativní zážitek? Asi ta doktorka. Výzkumnice: Jaká doktorka, můžete mi to blíže popsat? No, tak specializovaná doktorka. Museli jsme k ní skoro všichni, protože jsme měli nemoc⁴². Mluvila s Bachtem anglicky, protože on anglicky uměl dobře. Začala nás prohlížet a chtěla, abychom se úplně svlékli, to jsme odmítli a ona začala křičet, ale já nevěděl co křičí. Bachty jí vysvětloval, že nás to svědčí i na jiných místech, a to že jí klidně ukážeme. Vychovatel tam s námi nebyl, a tak ho zavolala a on nám to vysvětloval, že nás musí prohlédnout. My jsme se snažili diskutovat, vychovatel to nějak chápal, ale ta doktorka byla strašná. Nakonec to vychovatel nějak domluvil a ta doktorka řekla ať jdeme. Odešli jsme a vychovatel vysvětlil, že má nějaký papír a vyzvedne si léky a budeme se muset mazat. I vychovatel říkal, že k téhle doktorce už nikdy nepůjdeme.“ (51)

V rámci prvních týdnů pobytu převažují spíše pozitivní hodnocení situací, které účastníci výzkumu popisují. Tyto první dny jsou i doba, kdy opětovně navazují kontakty se svými rodinami v zemích původu. Tato informace se objevuje v rozhovorech velmi často.

„Konečně jsem mohl v klidu zavolat mamince a říci jí, že se mám dobře mám kde bydlet a co jíst a dokonce, že jsem dostal i peníze. Nechtěl jsem jí předtím moc volat, když jsme nevěděl, co bude, protože vždycky měla strach.“ (14)

„Když jsem ukázal na videu svůj pokoj, tak táta začal tancovat štěstím, že jsem to konečně dokázal. Měl jsem radost. Předtím jsem mu volal málo, ta cesta byla hrozná.“ (41)

Velmi pozitivní roli sehrály i sociální vazby mezi jednotlivými obyvateli středisek akutní péče. Někteří z nich, přestože žijí v jiných částech Německa nebo se dokonce přesunuli i do jiné země, nadále udržují přátelské vztahy⁴³ a setkávají se i osobně. Tyto vazby do určité míry nahrazují vazby ze země původu, které se ve valné většině podařilo udržet v rámci rodiny, ale nikoli v rámci neformálních přátelských vztahů.

Celkově lze konstatovat, že většina účastníků výzkumu hodnotí první dny a týdny pobytu v SRN pozitivně. Je to pro ně primárně konec cesty, dosažení cíle, který si stanovili oni sami, nebo jim jej stanovila rodina. Objevuje se hodnocení, které často začíná slovem „konečně“, které je pro toto velmi typické. Toto slovo se objevuje ve 20 rozhovorech při popisu tohoto období.

Chod středisek akutní péče zajišťovali vychovatel, terapeuti a sociální pedagogové, kteří se účastníkům výzkumu věnovali po celou dobu jejich pobytu ve středisku. Většina

⁴² Jednalo se o svrab, jak vyplynulo z dalšího hovoru

⁴³ viz str. 35

středisek pracovala v režimu směn pracovníků bez toho, aby konkrétní klient měl „svého“ vychovatele. Už z podstaty účelu a fungování středisek, tedy, že se klienti budou poměrně často měnit, je tento přístup logický. Středisko ve Weidenu pracovalo v systému skupin, kdy každá skupiny klientů (5 osob) měla „své“ 2 vychovatele, které mohli klienti v době jejich nepřítomnosti kontaktovat prostřednictvím telefonu. V hodnocení účastníků výzkumu se sice tato informace objevila, neměla však kvalitativní vliv na vnímání interakce vychovatelů a účastníků výzkumu. Většina účastníků výzkumu si vybavuje alespoň některá jména pracovníků zařízení, někteří s nimi dodnes udržují kontakt a všichni se shodují na tom, že měli nějakého oblíbeného vychovatele a naopak někoho, koho tak moc rádi neměli. Žádný z účastníků nezmiňuje konkrétní vysloveně negativní zkušenost s pracovníkem střediska akutní péče. Naopak 21 účastníků výzkumu popsalo zkušenost pozitivní. Tato pozitivní interakce se zaměstnanci středisek je velmi často pozitivně hodnocena i v závěru strukturovaných rozhovorů, kdy účastníci výzkumu shrnují svou dosavadní zkušenost s pobytem v SRN.

„Pro mě bylo hodně důležité, že jsem mohl hned od začátku o všem mluvit s Veroni. Kdyby tam nebyla, tak nevím, jestli bych to zvládl. Ona byla vlastně jako moje máma, mohl jsem jí všechno říct a věděl jsem, že mě má ráda.“ (52)

„Ted' už jsem tady dlouho, skoro 5 let a jsem tady rád. Ted', když už jsem skončil školu tak i dobře vydělávám a vůbec je to fajn. Často myslím na Davida. Kdyby mě tenkrát od těch policistů nevyzvedl on, jak by to se mnou asi bylo. Škoda, že už umřel.“ (53)

Na rozdíl od pozitivní zkušenosti s pracovníky zařízení se ve vyšší míře, konkrétně u 14 účastníků výzkumu objevuje výslovně zmíněná negativní zkušenost s opatrovníkem/opatrovnici, kteří jim byli stanoveni jako nezletilým soudem k ochraně jejich zájmů jako jejich zákonní zástupci. Pozitivní zkušenost nebyla zmíněna žádná.

„Moc mě to naštválo a bylo mi to líto, když se jelo na hory a ta moje opatrovnice mi to nedovolila. Kluci jeli a já ne. Když jsem se jí ptal tak kecala něco o nějakém pojištění, tomu jsem vůbec nerozuměl a pak mi řekla, že to rozhodla s mým zájmem nebo tak něco a že už to se mnou dál řešit nebude a řekla mi, že ať už jdu, že má práci. Jiný kluci jeli a já jsem celý víkend dřepěl v domově sám.“ (54)

„Ta opatrovnice byla fakt blbá. Volal jsem jí tehdy snad desetkrát, když jsem chtěl jet do Regensburku za kamarádem, co tam byl v táboře. Vychovatel mi řekl, že to není problém, že když mi to ona dovolí, že můžu jet. Ten můj kamarád byl ze stejné čtvrti Kábulu jako já a viděl se s mojí rodinou. Chtěl jsem s ním mluvit. Pavel jí psal a on se neozvala. Tak

jsem jí zkoušel volat na to číslo, co mi dala, kdybych byl v nouzi, jak říkala. Ona mi pak za tři dny volala a ptala se, co jsem potřeboval. Tak jsem jí řekl, že od ní nic a ona si pak stěžovala, že jsem na ní byl jako špatnej. A ten můj kamarád už byl mezitím ve Švédsku. Prostě blbá. (55)

„Byl jsem rád, když mi bylo 18 a konečně jsem se zbavil Achauer. Byla to příšerná žena, která pro mě nikdy nic neudělala, ale pořád chtěla vědět od vychovatelů, jestli už jsem se polepšil, jestli už si ze školy nestěžuji a vždycky mi hrozila, že poletím zpátky, když nebudu dělat co mám. Jinak nic. (56)

Spiritualita, nejen náboženství, jak výzkumnice z počátku chybně nazvala téma, hraje u účastníku výzkumu velkou roli. Většina z nich vyznává islám, ale tato náboženská tradice je často obohacena nebo spíše modifikován kulturními zvláštnostmi země původu. V následující tabulce jsou uvedeny konfese účastníků výzkumu:

islám	křesťanství	jezidismus
18	4	1

Tabulka č. 4 - Konfese účastníků výzkumu

„Když už jsme přišli do domova, hned jsme se ptali po mešitě a v pátek nás tam vychovatel odvedl. Uklidnilo mě to, protože jsme nevěděli jak, to bude a jestli tam vůbec mešita je. A když tam byla, tak jsem věděl, že to už bude všechno dobře.“ (15)

„Když pak už byla škola, sbalili jsme si v pátek věci, že půjdeme do mešity. Učitelka to nedovolila, že je škola. Vůbec jsem nechápal, co to myslí. Až kluci mi řekli, že tady se v pátek musí do školy a modlitba není důvod jít ze školy dřív. Táta z toho byl dost špatný, když jsem mu to říkal, a chtěl, abych prostě šel do mešity a nikoho se neptal, že to je správné, ale já jsem věděl, že by to tady byl veliký problém. Dost mě to trápilo a řešil jsem to s tou Marthou. Řešili jsme to víckrát. Nějak to chápu, ale je to věc, která mi tady pořád vadí. S našima se o tom nebavím a oni se neptají.“ (57)

„Byl jsem úplně mimo chápaní, když Günther přinesl do domova tu černou kočku, že to bude naše zvíře. Černou kočku, chápeš? Ta nosí smůlu má v sobě zlé duchy, kteří škodí lidem a on jí měl v ruce a chtěl, abych si jí pohladil. Byl to děs.“ (58)

Pro většinu účastníků výzkumu byla pravidelná návštěva svatostánku důležitou součástí života a pravidelné modlitby a zachovávání náboženských příkázání, zejména stravovacích pravidel, bylo jedním ze zásadních principů, které byly z jejich strany téměř

vždy dodržovány. Často byli dotazováni svou rodinou z domovské země, zda pravidla skutečně dodržují. Toto v rozhovoru zmínilo 9 účastníků výzkumu.

Všichni účastníci výzkumu zmiňují různé společné aktivity, kterých se účastnili s ostatními obyvateli střediska za účasti pracovníků střediska. Tyto aktivity jsou hodnoceny kladně, i když někteří účastníci výzkumu zmiňují i negativní pocity.

Řekli nám, že půjdeme plavat. Venku byl sníh a tak jsem vůbec nerozuměl, co to má být. Koupili nám plavky a šli jsme do bazénu. Nikdy jsem nic takového neviděl. Chtěli abych se převlékl do těch plavek. Byli tam i holky a já se tam strašně styděl a navíc neumím, tedy teď už ano, naučil jsme se to, ale tehdy jsem neuměl plavat. Günther si mě vzal stranou a učil mě, a ještě další dva kluky, plavat. Naučil jsem se to, no. (58)

„Hrozně moc se mi líbil výlet do Berlína, to bylo těsně předtím, než jsem z domova musel odejít a přestěhovat se sem. Byli jsme v Berlíně tři dny v různých muzeích, taky v obchodech a v ZOO, spali jsme v hotelu. Poprvé v životě jsem spal v hotelu. Bylo to skvělý. (47)

Zcela zásadní úlohu pro všechny respondenty hrálo vzdělávání. Zejména prvotní jazykové vzdělávání, které absolvovali všichni ve středisku akutní péče bylo u všech respondentů hodnoceno velmi kladně.

„Po pár dnech jsme dokázal říct alespoň něco, uměl jsem říct ty důležité věci, co jsem potřeboval, tak, aby mi rozuměli. To bylo dobrý.“ (48)

„Ten kurz v domově, tedy vlastně ve škole, ale v té, co byla spojená s domovem jsme měli první hodiny němčiny. Bylo to těžký, neuměl jsem moc dobře číst, tak mi učitel poradil, abych si to nahrával a pak pouštěl. To bylo dobré. Učil jsem se docela rychle, když si na to teď vzpomenu. Bavilo mě to a měl jsem radost i doma měli radost, že mi to jde.“ (55)

„Nejvíce jsem se naučil v domově. Tam byla škola fajn. Všechno vysvětloval učitel dokud jsem to nepochopil. V normální škole už to tak jednoduché nebylo.“ (59)

Výuku v běžné škole, kam byli účastníci zařazováni podle věku, už někteří zvládali hůře a hodnotí ji jako náročnou – 6 účastníků výzkumu, nepotřebnou – 2 účastníci výzkumu⁴⁴, či naopak příliš snadnou – 2 účastníci výzkumu. Tato výuka již samozřejmě nemohla brát v úvahu individuální potřeby jednotlivých účastníků výzkumu a řídila se školními osnovami pro daný ročník. Všichni účastníci výzkumu se shodují na tom, že nejpotřebnější a nejvíce přínosná byla jazyková výuka. Naučit se jazyku cílové země, moci

⁴⁴ Oba tyto účastníci výzkumu v době rozhovoru již pracovali a neměli zájem o jakékoli další vzdělávání.

samostatně komunikovat svoje potřeby, to jim nejvíce pomohlo a umožnilo další osobní rozvoj a realizaci. 20 účastníků výzkumu zmiňuje vzdělání, jako nejdůležitější intervenci, které se mu dostalo.

„Pro mě bylo asi nejvíc, že jsem mohl začít normálně chodit do školy. Moje rodiče si to přáli a já jsem to také chtěl. A teď, když už mám ten výuční list, tak jsem hrozně rád a rodiče se s tím také chlubí a já jsem rád.“ (15)

„Ta škola, to bylo moc důležité, že nám vysvětlili, že když tam zůstaneme, tak na tom pak budeme líp a je to pravda, protože kluci, co šli do práce hned, tak jsou na tom určitě hůř. Co vím, určitě hůř.“ (56)

„Škola, určitě škola. Ta byla nejvíc. Ta byla důležitá. Já jsem teď rád, že jsem to udělal a zůstal tam. Vychovatel mi to poradil dobře. Jsem za to rád, i když to bylo někdy těžký. Měl jsem i ty šestky, ale nakonec jsem to udělal.“ (41)

„Pro mě je nejdůležitější škola. Příští rok budu mít zkoušky a pak chci zkusit jít dál. Nikdy jsme si nemyslel, že budu tak dlouho chodit do školy. Chtěl jsem být obchodník jako my všichni, ale teď už to nechci. Chci studovat.“ (53)

Jako velkou změnu, a bohužel v 16 případech jednoznačně hodnocenou jako změnu k horšímu, hodnotí účastníci výzkumu přesun ze střediska akutní péče do pobytových zařízení pro mládež, popřípadě do samostatného chráněného bydlení. Žádný účastník výzkumu nehodnotil tuto změnu kladně, čtyři účastníci ji hodnotili zcela neutrálně – popsali, že k této změně došlo bez dalšího komentáře a 3 účastníci tuto skutečnost v rozhovoru nezminili. V této souvislosti byly také zmiňovány kontakty s institucemi, zejména s OSPOD, kdy se účastníci výzkumu snažili změnit rozhodnutí OSPOD o umístění do konkrétního pobytového zařízení. Všichni, kteří tuto situaci zmínili – 6 osob, ji hodnotí negativně.

„Když mi vychovatel řekl že se budu stěhovat, tak se mi nechtělo, v domově jsem si zvykl a bylo to tam fajn. Vychovatel vysvětloval, že Hannover je mnohem větší město, a že se mi tam bude líbit a tak. Do většího města jsem chtěl a znal jsem tam i několik kluků, kteří tam odešli z našeho domova. Když jsem tam ale přijel, tak to bylo ošklivé, nikdo se tam o mě vůbec nezajímal, ukázali mi kde budu spát, kam do školy a jinak jim to bylo jedno. O víkendů nebo po škole se tam o nás taky nikdo nestaral. Někdo tam sice seděl v kanceláři, ale pokud jsem tam nepřišel, že něco chci, tak si mě vůbec nevšimli. Už nikdy po odchodu z domova jsem nebyl lyžovat. Asi jsem to už zapomněl. Na pohovoru na OSPODu jsem to všechno řekl, že se mi to nelíbí, a že se v noci zase budím. Řekli, že začnu chodit na terapii. To jsem pak

chodil, ale už to nikdy nebylo, jako předtím. Ta ubytovna byla hrozná a většina lidí tam také. Byl tam smrad. Byl jsem rád, že jsem z té ubytovny mohl pak odejít. I jídlo tam bylo hnusný.“
(35)

„Když mi řekli, že se budu stěhovat do Mooslohe, tak jsem fakt brečel. Vůbec jsem tam nechtěl. Znal jsem kluky, co tam bydleli, nebylo to nějak hrozný, ale určitě ne jako v domově. Hned jsem chtěl mluvit s tou ženou na OSPODu. Neměla na mě nejdřív čas, ale šel jsem tam místo školy a čekal na chodbě, až mě nakonec vzala dovnitř. Vysvětloval jsem jí, že chci zůstat v domově, že tam mám hodný vychovatele, že se mi tam líbí. Ona pořád tvrdila, že to tam v Mooslohe budu mít lepší. Vysvětloval jsem jí, že tam nechci, že vím, jak to tam chodí, bylo to k ničemu.... ..Když mě tam pak Maja vezla, brečel jsem a ona taky. Řekla mi, že můžu kdykoli přijít do domova a najíst se nebo tak, a že když to opatrovník dovolí, že můžu i na výlety. To jsem byl rád, ale už to nebylo takové.“ (12)

„Pak jsem se musel z domova odstěhovat do bytu. Byla to změna. Tam to fungovalo úplně jinak. Škola a vše ostatní se nezměnilo. Ale to bydlení.“ (27)

Všichni účastníci výzkumu byli v době sběru dat v intenzivním kontaktu se svými rodinnými příslušníky. Nejčastěji se jednalo o rodiče a sourozence. 3 účastníci výzkumu uvedli, že rodiče již nežijí, byli však v pravidelném kontaktu s ostatními příbuznými. 6 účastníků výzkumu svou rodinu v domovské zemi dle vlastního tvrzení finančně podporuje. 2 účastníci výzkumu jsou naopak finančně podporováni svou rodinou, jeden ze země původu, druhý širší rodinou, jejíž část žije v USA.

„S tátou si denně voláme, s maminkou mluvím tak jednou týdně. Tátův bratr ze Seatlu mi občas pošle nějaké peníze přes Western, abych si mohl kopit telefon nebo nový počítač, teď mám nově řidičák a chci si koupit auto, ale nemám ještě dost. Hodně se zajímám o situaci doma, ale ne jenom u nás doma, tedy jako u mojí rodiny, ale i jinak. Naučil jsem se sledovat ty zprávy z Afriky i na internetu. Je to zvláštní si o tom číst takto odsud, ale zajímá mě to a někdy i vím, že to co píšou tak být asi nemůže, ale píšou to, tak se na to ptám, když si voláme. Zjistil jsem si už docela hodně informací i o Haram a když je říkám našim, jak to je, tak to sami nevědí. Já to taky nevěděl, když jsem byl doma, ale byl jsem ještě menší.“ (59)

„Mám teď o ně velký strach, hlavně o mamku a sestry. Teď když jsou tam zase Talibanci, tak to nemají lehké. Každý den se dívám na Jazeeru⁴⁵, abych věděl co se děje. Moc se snaží dostat se odtamtud pryč, ale je to těžké, ale hlavně táta tam nechce všechno

⁴⁵ Rozhlasová a televizní stanice Al- Jazeera, také internetový portál se zpravodajstvím

nechat Talibancům. Nevím, jak to dopadne. Mám o ně strach, volám jim i dvakrát denně, když mě ten strach popadne, musím je slyšet.“ (26)

„Maminka je moc šťastná, že jsem tady. Posílám jí peníze každý měsíc, kolik to jde, jinak by neměli co jíst. Teď, když už nesmí ani pracovat, by prostě umřeli. Je to tam hrozné. Moc chci, aby byla tady, ale teď to nejde. Jednou jí sem vezmu a budeme tady všichni spolu. Už mám k tomu i nějaké papíry, ale ještě mi jich hodně chybí. (14)

V oblasti plánů do budoucna byla vždy jako podstatná skutečnost zmiňována integrace. Toto slovo bylo použito všemi účastníky výzkumu. Je tomu tak nejspíše proto, že slovo integrace je používáno v tzv. orientačních kurzech a testech, kdy se takto označuje dosažený pozitivní stav – začlenění do společnosti. Osoby, které přišly do SRN jako uprchlíci, se s tímto pojmem setkávají od první chvíle. Nejprve jen podepisují, později spoluvytváří své integrační plány, chodí do integračních kurzů, absolvují integrační test. Všichni účastníci výzkumu zmiňují integraci jako stav, který je z jejich pohledu žádoucí, kterého chtějí dosáhnout a o který má smysl se snažit.

„Za rok budu moci požádat o občanství. Budu mít pas. To pak pojedou hned domů a všechno zařídím a se mnou sem zpátky přijede máma i sestru s bratrem.“ (14)

„Až už budu mít hotový ten integrační test, to bude už za dva měsíce, tak podám žádost a dostanu pobyt. Pak už tady budu na vždycky a odstěhuji se do Hesenska, tam mám kamarády a najdu si novou práci. Těším se na to.“ (47)

„Chci už mít konečně pobyt. Už umím německy fakt dobře, zvládám ve škole i ty těžší věci a tak bych asi chtěl ještě dál studovat. Teď, když už vím, jak to tady všechno chodí, tak si požádám o studentskou půjčku. To mi všechno vysvětlila ta integrační poradkyně.“ (15)

„Můj cíl je dokončit tuhle školu a najít si dobrou, ale opravdu dobrou práci. Dobře zaplacenou, ale i dobrou, aby mě bavila, aby se mi to líbilo. A taky bych chtěl mít rodinu. Chci žít jako normální lidi, chci jezdit na dovolenou. Taky bych chtěl svůj dům, aby byl můj.“ (34)

Na tomto místě je nutné konstatovat, že výsledky výzkumu jsou zásadně ovlivněny výběrem respondentů. Vzhledem k tomu, že účast ve výzkumu byla nabídnuta tak, aby účastníci výzkumu museli sami v případě zájmu vyvinout aktivitu vedoucí k zařazení do výzkumné skupiny, tvořili výzkumný vzorek lidé, kteří jsou aktivní, mají zájem o spolupráci, chtějí se vzdělávat, mají sami pro sebe definované určité cíle. Z informací poskytnutých pracovníky poradenského a integračního centra pro uprchlíky ve Weidenu vyplývá, že ne všichni nezletilí uprchlíci bez doprovodu zvládli přechod do dospělosti

a převzetí odpovědnosti za svůj další život v cílové zemi tak dobře, jako účastníci výzkumu „...nejhorší je, když je vidíš na ulici, že se potloukají po městě, nic nedělají, do školy už taky nechodí a žijou z dávky. Jsou to mladý kluci a jsou zdraví. Můžou něco dělat, ale jim to takto stačí. Mohli klidně zůstat kde byli a mohli se flákat tam. Nemuseli se plahočit až do Evropy...“ (60) Pracovníci poradenského a integračního centra také poskytují služby 4 klientům, kteří splňují kritéria stanovená pro výběr do výzkumného souboru a v současné době vykonávají trest odnětí svobody ve věznici ve Weidenu.

Negativní zážitky z prvních měsíců pobytu v SRN vyjadřovali účastníci výzkumu obvykle ve spojení s trestem za nějaký přestupek nebo nedodržení pravidel.

„Přišli jsme tehdy zase pozdě. Ne o moc, ale Pavel tam stál a byl hodně naštvaný. Křičel, bylo to hodně nepříjemné, měl jsem z něj strach, neznal jsem ho takhle. Potrestali nás tenkrát všechny tři, co jsme přišli pozdě, zrušili služby na kuchyň a dělali jsme to celý týden my. To se mi nelíbilo, dělat klukům sluhu.“ (56)

Pozitivní zážitky jsou obvykle pojené se společným zážitkem s jinými uprchlíky nebo personálem. Často v rámci společných aktivit, ale 4 účastníci zmiňují i individuální rozhovory.

„Pomáhalo mi usínat, když tam byla Maja, David nebo Pavel. Povídali jsme si a já jsem neměl pak v noci ty hrozný sny. Bylo mi s nimi moc dobře, když už byla tma a kluci už spali, a my si potichu povídali.“ (12)

4.7 Shrnutí výsledků výzkumu – zodpovězení výzkumné otázky

Specializované sociálně pedagogické intervence poskytované nezletilým uprchlíkům bez doprovodu jsou klíčové, pro podporu jejich začlenění do společnosti a utváření jejich sociálních vazeb v cílové zemi. Dobře cílená a kvalitně realizovaná podpora pro nezletilé uprchlíky klade vysoké nároky jak na materiální, tak především na personální zabezpečení. Nejde jen o zajištění základních životních potřeb, tedy ubytování, stravy a lékařské péče, ale i o reflektování specifických vzdělávacích potřeb těchto osob. Jde také o rozvoj jejich osobností, seznamování s kulturními a sociálními zvyklostmi v cílové zemi a provádění nezletilých osob každodenními životními situacemi a případně i nácviky behaviorálně kognitivních strategií, které jim umožní tyto situace zvládat.

Sociálně pedagogické intervence se mimo dalších oblastí zaměřují také na pomoc při zvládnání traumatu. Přestože trauma prožil v různé míře každý, kdo byl nucen opustit svůj domov, nebyl prožitek traumatu v žádném rozhovoru explicitně zmíněn. Objevovaly se jen určité náznaky spojené s negativním prožitkem, ale nikdy nebylo zmíněno, že by tyto prožitky ovlivňovaly nynější život účastníků výzkumu.

Vzhledem k výše uvedenému je právě kvalitní personální zajištění zásadním faktorem limitujícím kvalitu života nezletilých uprchlíků bez doprovodu v cílové zemi. Je velmi potěšující, že všichni účastníci výzkumu, kteří se blíže vyjadřovali k personálu jednotlivých středisek akutní péče, referovali pozitivní zkušenost a mají s nimi spojené pozitivní emoce. V několika případech trvají přátelské vazby, které byly tehdy vytvořeny.

Vzdělávání, a především osvojení si jazyka cílové země, je předpokladem úspěšné integrace. Na tomto se shodují všichni účastníci výzkumu a všichni také pozitivně hodnotí vzdělávací aktivity jako takové.

Velmi příjemné pocity a uspokojení jsou u účastníků výzkumu spojeny s různými mimoškolními zážitky v rámci rozličných aktivit, které byly ve střediscích akutní péče realizovány.

Negativní hodnocení se pojí zejména s osobami soudem stanovených opatrovníků, a to bez ohledu na to, o kterého opatrovníka se konkrétně jedná, a pak také s pracovníky OSPOD, kterým je vytýkán především nezám, nedostatek času a nerefluktování požadavků účastníků výzkumu. Ostatní instituce jsou sice zmiňovány, ale většinou bez jakéhokoli hodnocení „... šel jsme tam⁴⁶ a vyzvedl si ten nový pobytový titul. Šlo to rychle, tak jsem ještě stihl ten turnaj.“ (47)

Pro všechny účastníky výzkumu je důležitá vazba s jejich rodinami. Jsou s rodinami v pravidelném kontaktu a referují vše, co se aktuálně děje. Stejně tak se zajímají o dění v jejich domovské zemi, které má bezprostřední vliv na život jejich rodin tam. U některých se objevuje tendence zasazovat si dění v jejich domovských zemích do mezinárodního kontextu a dívat se na události v tamní domácí politice a sociální situaci již se znalostí tohoto kontextu.

Všichni účastníci výzkumu mají plány do budoucna, které v rámci rozhovorů rádi aktivně sdíleli. Všechny tyto plány počítají s dalším životem v SRN, vrátit se do země původu neplánuje nikdo, a pokud ano, tak jen na návštěvu, popřípadě proto, aby svou rodinu

⁴⁶ Úřad pro cizince obdoba Cizinecké Policie

odvezli s sebou zpět do SRN. Příslušnost ke své rodné zemi však bez výjimky vnímají pozitivně jako součást své identity.

„...Afghánistán je moc krásná země, ale žít tam nechci. Nechci už se tam nikdy vrátit, dokud jsou tam ti hajzlové. A ty tam budou pořád!“ (15)

„Až bude Kurdistan svobodný, pojedu tam a všechno ukážu jednou svým dětem. Budu mít děti, kluky i holky ale jen málo. Kurdistan je krásný.“ (32)

Převážně negativně byla účastníky výzkumu vnímán přechod ze střediska akutní péče do běžného domova pro mládež nebo chráněného bydlení. Toto je překvapující, protože režim ve střediscích akutní péče byl přísnější a jednání s klienty autoritativnější. Práce s klienty však byla velmi intenzivní, a to pomáhalo klientům k získání pocitu, že na to nejsou sami, že je tu někdo, na koho se mohou obrátit, kdo je tu pro ně. To v nich posilovalo pocit bezpečí a dávalo jim určité základní jistoty. Účastníci výzkumu opakovaně popisovali, jak v různých zátěžových situacích kontaktovali telefonicky vychovatele. Vazby mezi personálem středisek a klienty byly velmi intenzivní, jak lze vyrozumět ze získaných dat a personál v určité míře suploval chybějící rodinu.

Integrace jako pojem je, jak již bylo uvedeno v teoretické části této práce, jasně definován. Nicméně právě integrace a obsah tohoto pojmu z pohledu účastníků výzkumu je to, co otevírá další otázky a směry, kterými by se mohla ubírat další výzkumná práce. Co je integrace z pohledu samotných uprchlíků, jak se projevuje navenek a jak ji pociťují nebo naopak nepociťují oni sami. To jsou otázky, které vyvstaly v souvislosti se zde popisovaným výzkumem. Přesahují však zcela možnosti této práce.

5 Závěr

Téma této diplomové práce „Sociálně pedagogické intervence podporující integraci nezletilých uprchlíků bez doprovodu v SRN“ je zaměřeno na problematiku, která je vzhledem k neutuchající migraci ze třetích zemí na území Evropské unie velmi aktuální. Zaměřuje se na skupinu velmi ohroženou, tedy na nezletilé uprchlíky bez doprovodu, kteří bývají při své cestě do Evropy terčem nevybíravého, ba často i kriminálního chování. Skutečnost, že byli nuceni opustit svou domovskou zemi, a vydat se na nelegální cestu plnou nebezpečí, je již sama o sobě velikou zkouškou. Příchod do cílové země a adaptace na zcela jiné sociokulturní prostředí, v němž jsou často důležité schopnosti a dovednosti, které jsou v jejich domovské zemi buď zcela neznámé nebo stojí na okraji zájmu, je pak další extrémně zátěžovou situací. K této konstelaci se pak často ještě přidává stesk po rodině, strach a nezpracovaná traumata. Je to veliká krosna starostí, kterou si s sebou tito mladí lidé přinesou spolu se skromným batůžkem s několika kusy oblečení do svého nového domova v Evropě, do místa, o jehož existenci obvykle až do dne, kdy do něho dorazí a ubytují se, nikdy neslyšeli.

Většinu z nich vyslali jejich rodiče do Evropy proto, že pro ně chtěli jiný, lepší, život, než jim sami mohli v domovské zemi nabídnout. V zemích zmítaných válkou, hladomorem, útlakem náboženským, politickým nebo etnickým neviděli perspektivu pro své děti a rozhodli se jim zajistit lepší budoucnost. Na to, aby jeli s nimi neměli většinou dost prostředků, nebo nemohli či nechtěli svou zemi z různých důvodů opustit.

Ti mladí lidé, kteří se účastnili výzkumu popisovaného v této práci jsou na nejlepší cestě tuto náročnou misi zvládnout. Jsou to mladí lidé, kteří mají plány a vize. Chtějí se uplatnit, chtějí něčeho dosáhnout. Už zjistili, že ne všechno, co se o Evropě povídá je pravda, a ne všechno v Evropě je jen hezké a příjemné. Zároveň však už také vědí, že jsou tu lidé a také instituce, které jim pomohou a podpoří je na jejich cestě. Postupně se setkali s pracovníky center akutní péče, kteří jim poskytli první podporu a pomohli zajistit základní potřeby. Provázeli je odborníci, kteří jim pomáhali vyrovnat se s negativními zážitky. Učitelé, kteří jim zprostředkovávají nové znalosti a dovednosti. Kamarádi, kteří mají podobný osud a s nimiž mohou sdílet své prožitky, radosti a někdy i strachy. Náboženská společenství, která jim pomáhají udržovat v jejich životech spiritualitu.

Sociálně pedagogické intervence, které jsou poskytovány nezletilým uprchlíkům bez doprovodu v SRN zahrnují širokou škálu činností. Jejich úkolem je co nejvíce podpořit začlenění nově příchozích mladých lidí do společnosti. Z provedeného výzkumu je zřejmé,

že tento záměr se daří naplňovat. Účastníci výzkumu hodnotili kladně především interakce s personálem středisek akutní péče. Významnou úlohu při posilování integrace hraje také vzdělávání a to především vzdělávání jazykové. V neposlední řadě jsou velmi důležité, a také účastníky výzkumu pozitivně hodnocené, skupinové aktivity, které mladým uprchlíkům poskytují informace o každodenním životě v cílové zemi a pomáhají jim lépe se orientovat v sociokulturním prostředí.

Výpovědi účastníků výzkumu vedly k otázce vnímání obsahu pojmu integrace z perspektivy účastníků výzkumu. Tato otázka je velmi zajímavá a v odborné literatuře není dosud obšírněji zpracována. Zajisté by mohla být dobrou výchozí otázkou pro další výzkumnou práci.

V této diplomové práci jsou shrnuty zkušenosti, které učinili mladí lidé, kteří přišli do Evropy hledat novou životní perspektivu. Vážili dalekou cestu, aby mohli uskutečnit sen o lepším životě. Překonávají překážky a pokouší se dojít ke hvězdám. Naše společnost má jedinečnou šanci je na této cestě doprovodit a sáhnout si s nimi, při troše štěstí, na hvězdný prach. Tuto šanci bychom si neměli nechat ujít.

6 Seznam použité literatury:

1. MEZINÁRODNÍ MIGRACE: STATISTIKY A NEJDŮLEŽITĚJŠÍ POJMY. (2023). <https://www.clovekvtisni.cz/mezinarodni-migrace-v-cislech-9443gp>. [Online] 12. 09 2023. [Citace: 20. 05 2023.] <https://www.clovekvtisni.cz/mezinarodni-migrace-v-cislech-9443gp>.
2. UNHCR. (2023) *UNHCR*. [Online] 28. 07 1951. [Citace: 19. 05 2023.] Dostupné na <https://www.unhcr.org/media/28185>.
3. Gravelmann, Reinhold. (2017). *Unbegleitete minderjährige Flüchtlinge in der Kinder- und Jugendhilfe*. Mnichov: Ernst Reinhardt Verlag München Basel
4. Rech, David. (2022). *Asylverfahren dauerten 2022 länger als im Jahr zuvor*. [Zeit Online] Hamburg : ZEIT ONLINE GmbH. dostupné na: https://www.zeit.de/gesellschaft/2023-03/asyl-bewerber-dauer-asylverfahren-deutschland?utm_referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.de%2F.
5. Robin, Alexander. (2020). „Sprachkämpfe um die Flüchtlingskrise“. *Aus Politik und Zeitgeschichte*. Bd. 70. Jahrganag, 30-32.
6. Flüchtlingsrat der Schleswig Holstein, eV. Flüchtlingsrat der Schleswig-Holstein eV. *II. (2019) Kritik an der Praxis der Dublin-Verfahren*. [Online] Flüchtlingsrat der Schleswig-Holstein eV., 05. 09 2019. [Zitat vom: 09. 12 2022.] Dostupné na https://www.frsh.de/fileadmin/schlepper/schl_dubII/sdub_9-19.pdf.
7. Jesenský, Ján. (1993) *Prostor pro integraci*. Praha : Comenia Consult.
8. Bundes Innenministerium. Lexikon. (2022). [Online] Bundes Innenministerium. [Citace: 14. 11 2022.] Dostupné na <https://www.bmi.bund.de/DE/themen/heimat-integration/integration/integration-bedeutung/integration-bedeutung-node.html>.
9. Sachverständigenrat für Integration und Migration (SVR), gGm. SVR - Bericht 2022-01. (2022). *Integrationsklima 2022: Leicht verbessert mit einzelnen Eintrübungen, SVR-Integrationsbarometer 2022*. [Online] 10 2022. [Citace: 12. 03 2023.] Dostupné na https://www.svr-migration.de/wp-content/uploads/2022/12/SVR_Integrationsbarometer_2022_Barrierefrei.pdf.
10. EIN. [Online] EU. (2023). [Citace: 03. 04 2023.] Dostupné na https://ec.europa.eu/migrant-integration/eu-grid/european-integration-network_en?page=1.
11. OECD, EU. (2018). *Zusammen wachsen: Integration von Zuwanderern: Indikatoren 2018*. Paříž : OECD Publishing.

12. Mustafa, 17 let, země původu Afghánistán. *Strukturovaný rozhovor*. Weiden, 11. 14 2020.
13. Fazal, 17 let, země původu Afghánistán. *Strukturovaný rozhovor* . Weiden, 15. 11 2020.
14. Siar, 17 let, země původu Afghánistán. *Strukturovaný rozhovor* . Weiden, 14. 11 2021.
15. Enayathullah, 17 let, země původu Afghánistán. *Strukturovaný rozhovor 4*. Bremen, 29. 12 2021.
16. Stimmer, Franz et al. (2020) *Lexikon der Sozialpädagogik und der Sozialarbeit*. Mnichov : Oldenbourger Wissenschaftsverlag.
17. Prucha, Jan, Walterová, Eliška et Mareš, Jiří. (2013) *Pedagogický slovník, Nové, rozšířené a aktualizované vydání*. Praha : Portál.
18. Kraus, Blahoslav. (2002). *Zákady sociální pedagogiky, 2. Vyd.* Praha : Portál.
19. Bakošová, Zlatica. (2006). *Sociálna pedagogikaako životná pomoc*. Bratislava : Lorca.
20. Knotová, Dana, at al. (2014). *Úvod do sociální pedagogiky*. Brno : Masarykova Univerzita.
21. Hartl, Pavel et Hartlová, Helena. (2000). *Psychologický slovník*. Praha : Portál.
22. Paulík, Karel. (2005). *Uplatnění věd o člověku v sociální práci*. Ostrava : Ostravská Univerzita.
23. Ludewig, Kurt. (1997). *Systemische Therapie*. Stuttgart : Klett- Cotta.
24. Parusel, Bernd. (2009). *Unbegleitete minderjährige Migranten in Deutschland. Aufnahme, Rückkehr und Integration*. Norimberk : BAMF, 2009. Working Paper 26/2009.
25. Hansbauer, Peter. (2017). Heimerziehung und betreutes Wohnen . In S. Brinks et al. *Handbuch unbegleitete minderjährige Flüchtlinge*. Frankfurt nad Mohanem : Internationale Gesellschaft für erzieherische Hilfen.
26. Nasrullah, 15 let, země původu Afghánistán. *Strukturovaný rozhovor*. Weiden, 24. 01 2022.
27. Elmes, 17 let, země původu Somálsko. *Polostrukturovaný rozhovor*. Bremen, 21. 12 2021.
28. Thomas, Stefan, Sauer, Madeleine at Zalewski, Ingmar. (2018). *Unbegleitete minderjährige Geflüchtete - Ihre Lebenssituation und Perspektiven in Deutschland*. Bielefeld : transcript Verlag.
29. Bauer, Angela et Schreyer, Franziska. (2016). *Sinnvoll ist Unterstützung über Volljährigkeit hinaus*. Norimberk : IAB .

30. Abill, 16 let, země původu Nigérie. *strukturovaný rozhovor*. Weiden, 01. 07 2021.
31. Doležalová, Pavla, at al. (2017). *Trauma v dětsví a adolescenci*. Praha : Národní ústav duševního zdraví.
32. Jasim, 17 let země původu Kurdistán v Iráku. *Strukturovaný rozhovor*. Weiden, 15. 11 2021.
33. Bundesregierung. (2020). *Bericht der Bundesregierung zur Situation unbegleiteter Minderjähriger; Drucksache 19/17810*. Berlín : H. Heenemann GmbH & Co. KG.
34. Zain, 17 let, země původu Sýrie. *Strukturovaný rozhovor*. Hannover, 02. 12 2021.
35. Jousuf, 16 let, země původu Sýrie. *Polostrukturovaný rozhovor*. Weiden, 26. 01 2022.
36. Punch, Keith, F. (2016). *Developing Effective Research Proposals 3rd Edition*. London : SAGE.
37. Švaříček, Roman. (2005). Je zakotvená teorie teorií? *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, Studia pedagogica*. Brno : Masarykova Univerzita.
38. Wichmann, Angela. (2019). 2. Denkweisen und Menschenbilder. *Quantitative und Qualitative Forschung im Vergleich*. Heidelberg : Springer.
39. Husserl, Edmund et Schumann, Karl. (1976). *Ideen zu Einer Reinen Phänomenologie und Phänomenologischen Philosophie, Erstes Buch: Allgemeine Einführung in die Reine Phänomenologie, 2. Halbband: Ergänzende Texte (1912–1929)*. Dordrecht : Springer.
40. Gadamer, Hans-Georg. (2007). *Wahrheit und Methode*. Berlin : Akademie Verlag GmbH.
41. Nagibullah, 16 let, země původu Afghánistán. *Polostrukturovaný rozhovor*. Weiden, 04. 01 2022.
42. Smith, Jonathan, A., Flowers, Paul at Larkin Michael. (2009). *Interpretative Phenomenological Analysis; Theory Method and Research*. London : SAGE Publications Ltd.
43. Finlay, Linda at Evans, Ken. (2009). *Relational- centred Research for Psychotherapists*. Oxford : Wiley-Blackwell.
44. Spall, Sharon. (1998). Peer debriefing in qualitative research: emerging operational models. [editor] Gale Academic OneFile. *Qualitative Inquiry*. 06/1998, Sv. 4, 2.
45. Kostíková, Jana at Čermák, Ivo. (2013). Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy. In Tomáš Řiháček, Ivo Čermák a Roman Hytych. *Interpretativní fenomenologická analýza*. (s. 9-43). Brno : Masarykova Univerzita.

46. Bruce, Bertram, C. a Bloch, Naomi. (2012). Learning by Doing. *Encyclopedia of the Sciences of Learning*. Boston : Springer.
47. Ari, 17 let, země původu Nigérie. *Polostrukturovaný rozhovor*. Bremen, 04. 11 2021.
48. Haroon, 16 let, původem z Afghánistánu. *Polostrukturovaný rozhovor*. Hannover, 17. 01 2022.
49. Omar, 17 let, země původu Sýrie. *Polostrukturovaný rozhovor*. Bremen, 04. 07 2021.
50. Reza, 17 let, země původu Afghánistán. *Polostrukturovaný rozhovor*. Hannover, 25. 08 2021.
51. Suhar, 16 let, země původu Somálsko. *Polostrukturovaný rozhovor*. Bremen, 24. 11 2020.
52. Sarim, 16 let, země původu Eritrea. *Polostrukturovaný rozhovor*. Hannover, 30. 09 2021.
53. Mohammad Agha, 16 let, země původu Afghánistán. *Polostrukturovaný rozhovor*. Weiden, 09. 10 2021.
54. Samer, 16 let, země původu Kurdistán v Iráku. *Polostrukturovaný rozhovor*. Weiden, 04. 10 2021.
55. Noor Hasan, 15 let, země původu Afghánistán. *Polostrukturovaný rozhovor*. Bremen, 18. 12 2021.
56. Safiola, 16 let, země původu Afghánistán. *Polostrukturovaný rozhovor*. Weiden, 10. 10 2021.
57. Sissenbay, 17 let, země původu Afghánistán. Hannover, 27. 07 2021.
58. Omid, 16 let, země původu Eritrea. *Polostrukturovaný rozhovor*. Weiden, 22. 10 2021.
59. Lamir, 17 let, země původu Nigérie. *Polostrukturovaný rozhovor*. Bremen, 21. 01 2022.
60. Drechsler, Roxana, vedoucí Poradenského a integračního centra ve Weidenu. *Rozhovor při přípravě výzkumu ažádosti o distribuci letáků*. Weiden, 08. 10 2019.
61. Statistisches Bundesamt. Qualitätsbericht Zensus 2011. (2016) *Destatis*. [Online] 16. 11 2016. [Citace: 07. 12 2022.] Dostupné na https://www.destatis.de/DE/Methoden/Qualitaet/Qualitaetsberichte/Bevoelkerung/zensus-2011.pdf?__blob=publicationFile.
62. Laungani, Pittu. (1999). *Client centred or culture centred counselling. Counselling in a multicultural society*. London : SAGE Publikations Ltd.

63. Lorenzová, Jitka. (2007). *Sociální pedagogika - věda, praxe, profese*. Brno : Masarykova Univerzita. Habilitační práce.
64. Lorencová, Jitka. (2001). Sociální pedagogika jako pomáhající disciplína. *Pedagogika*. Sv. 3, LI, 292-298.
65. Švaříček, Roman at Šed'ová, Klára. (2008). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha : Portál.

7 Seznam obrázků:

Obrázek 1: Schéma sociálně pedagogický intervencí dle (23).....	21
Obrázek 2: Graf: Přehled četností zemí původu registrovaných nezletilých uprchlíků bez doprovodu v letech 2015 -2022 v SRN	23
Obrázek 3: Skupinová výuka lyžování	27
Obrázek 4: Strom traumatu podle Doležalové a kol. (31).....	33
Obrázek 5: Proces výzkumu, zdroj: autorka s využitím (36)	38
Obrázek 6: Grafický plán výzkumu, zdroj: autorka	43
Obrázek 7: Grafické znázornění procesu analýzy výzkumných dat s využitím metody IPA	49
Obrázek 8: Grafické znázornění příběhu účastníka výzkumu, zdroj: autorka	56

8 Seznam zkratk:

NNO	Nestátní nezisková organizace
UNHCR	Úřad vysokého komisaře OSN pro uprchlíky
OSN	Organizace spojených národů
UMR	unaccompanied minor refugee
UMF	unbegleiteter minderjähriger Flüchtling
SRN	Spolková republika Německo
EU	Evropská unie
SVR	Sachverständigenrat für Integration und Migration
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
G20	skupina hospodářsky nejvyspělejších zemi světa
IPA	interpretativní fenomenologická analýza
OSPOD	Odbor sociálně právní ochrany dětí, v této práci zkratka použita jako překlad výrazu Jugendamt, protože jde o obsahově prakticky totožný pojem

Příloha 2.

Ukázka písmeného záznamu vnitřního dialogu výzkumnice

